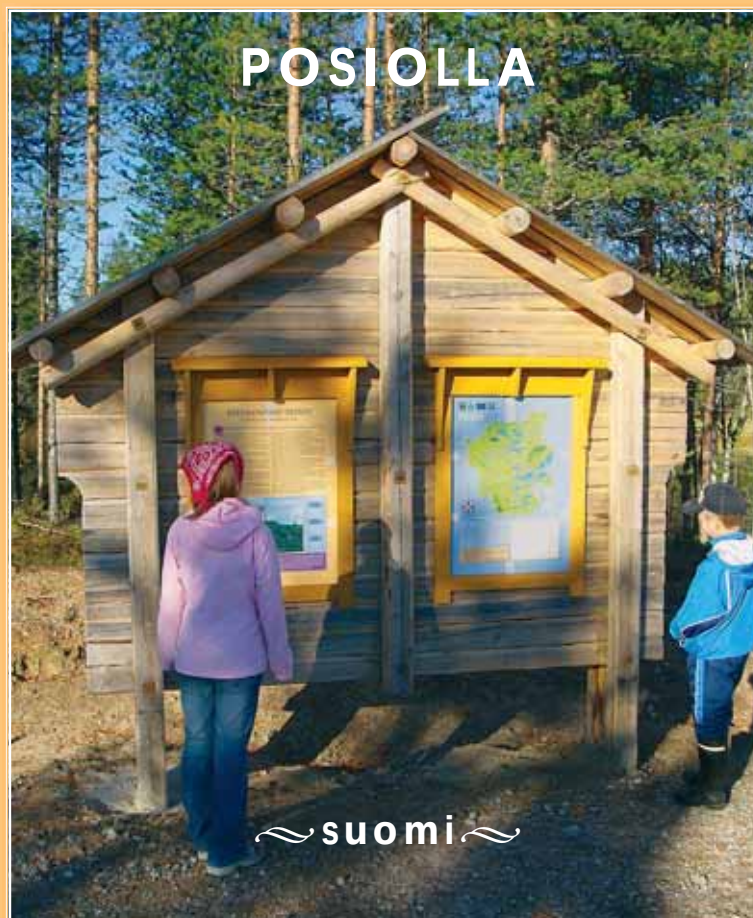

35 keinoa

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Tule, vieras, tartu tuokioon! Astu peremmälle Posioon! Sil loin Kitkan kutsun kuulet, tai Livon hietikon! Löydät ystä-

Hyvä Ystävä!

Toivotamme Sinut tervetulleeksi Posiolle ja kulkemaan pitkin ainutlaatuista Erätaalonpojan Keinot -matkailupolkua!

Matkailupolulla löydät Posion jokaiselta kylältä tien varrelta opastetaulun. Tauluja on yhteensä 35. Erätaalonpojan Keinot avaa verhoja menneeseen, niin että pääset seuraamaan posiolaista elämää 1900-luvun alkuvuosikymmenillä.

Löydät opasteista varmasti vastauksia moniin kysymyksiin. Mitenpä on vanha

vän ja lämmön kainalon. Sä tähän maisemaan ja ihmi seen, rakastua voisit aina uudelleen. Miksi muualle mä

hirsitalo rakennettu, peltö raivattu ja ohrarieska leivottu? Silmät näkevät ja aivot ajattelevat. Kun tuntee historiaa, ymmärtää paremmin tätä hetkeä ja tulevaisuutta.

Oulun Wiikko-Sanomissa vuonna 1858 silloinen matkantekijä pohdiskeli: ”Jokaisella ihmisellä, joka ei tahdo antaa huomaamatta mitään paikkaa eikä aikaa ohitse mennä, nousee tuontuostakin kysymys kysymyksen perästä omasta mielestään: minkähänlainen tämäkin paikka, tämäkin kohta ja asia on ennen ollut?”

Niin se on. Ihmiset ovat kautta aikain halunneet tietää seuduista, joiden kautta he matkustavat.

Viime vuosisadan alussa lähes kaikki posiolaiset elivät maasta. Pidettiin leh-

miä, hoidettiin poroja, metsästettiin ja kalastettiin, opeteltiin myymään puuta metsistä. Lisäansioita kodin ulkopuolella tarjosivat eniten metsä- ja uittotyö.

Talonpoikaiselämä oli luonnonläheistä. Töitä rytmittivät vuoden- ja vuorokaudenaika, sää ja keli. Heinien ajoon hevosella ja reellä erämaaniityltä kotiin ei lähdetty uppolumessa, vaan kantavalla pohjalla.

Eniten hikeä vuodatettiin tietenkin sulan maan aikana. Kylmänä ja hämäränä Lapin talvisydämenä askaroitiin paljon käsitöitä pirtissä elävän tulen valossa.

Naisilla ja miehillä oli omat tehtävänsä. Lapset oppivat osallistumalla.

Luonnon ja karjan antimet hyödynnettiin ekologisen tarkasti. Elämisen taidot ja tavat olivat pitkällisen kehittymisen ja sopeutumisen tulosta.

Nykyajan vyöry 1900-luvun puolivälin jälkeen on suuresti muuttanut toimeentulon välineitä ja tarpeita. Muutos on aineellista ja henkistä ja tuntuu sekä ihmisessä että ympäristössä. Matkailijoista, jotka pääsevät liikkumaan helposti ja

muuttaisin! Miksi juureni mä katkoisin? Täällä elon iltaan asti mä olla tahtoisin, kunnes sammuu ruska Riisitunturin.

käyttämään kattavia palveluja, on tullut tärkeitä vieraita.

Kansanelämään kuului 1900-luvun alkupuolella hyvin runsas henkinen perinne. Vanhat muistelivat menneitä, tiedot ja taidot siirtyivät nuorille. Kun kulttuuri ja elämäntapa muuttui, perimätiedosta tuli uhanalainen laji.

Erätalonpojan Keinot -hankkeella olemme halunneet tallentaa ja tuoda Sinullekin tarjolle perimätietoa, jota vielä 2000-luvulla tultaessa on jäljellä. Matkailupolku on kunnioituksenosoitus sisukkaille suomalaisille esivanhemmille.

Uskomme, että ihminen oppii paljonkin, kun hän pääsee aikaikkunasta kurkistamaan menneen vuosisadan ihmisten taitoihin ja ajatuksiin.

Jokaisessa matkailupolun opastetuluissa on erilainen vanhaa elämänmuotoa

käsittelyä teksti kuvituksineen sekä aiheeseen ja lähiseutuun liittyviä tarinoita.

Opastetaulun kartta kertoo, missä olet. Tämän kirjasen keskiaukeaman kartasta näet taulujen sijainnit aiheittain teiden varsilla. Valitse itseäsi kiinnostava reitti ja kulje sitä.

Karttaosasta löydät tietoa lähialueen maaseutuyrittäjien tarjoamista palveluista, esimerkiksi majoituksesta, työsuorituksista tai myytävistä luonnontuotteista. Samalla saat luontevan yhteyden paikallisiin asukkaisiin, jos niin haluat.

Erätalonpojan Keinot -hanke oli käynnissä vuosina 2005–2007. Hankkeen ideoi ja hallinnoi Posion metsänhoitoyhdistys, jonka jäsenet ovat erätalonpoikien jälkeläisiä. Yhteistyökumppaneina olivat Posion kunta, Tiehallinnon Lapin tiepiiri, Lapin ympäristökeskus, Lapin työvoima- ja elinkeinokeskus, Itä-Lapin työvoimatoimisto, Posion matkailuyhdistys ja Posion kotiseutuseura. Tärkeimmät rahoittajat olivat Euroopan Unioni ja Suomen valtio. Kiitos myös suurelle määrälle posiolaisia ihmisiä ja yrittäjiä osallistumisesta!

Kun kirjoitamme tätä, takana ovat loistavat ruskavärit ja edessä suuri valkeus. Odotamme talvea ja sen jälkeen kasvua kevään kautta uuteen kesään.

Odotamme myös Sinua. Kuten Posion kotiseutulaulussa sanotaan, voisit rakastua tähän maisemaan ja ihmiseen yhä uudelleen.

Posiolla lokakuussa 2007,

Reino Hämeenniemi, EK-hankkeen tekstintekijä

Jukka Höyhtyä, toiminnanjohtaja, Posion mhy

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Posion talonpoikaiselämälle oli 1940-

luvulle asti hyvin ominaista elinkeinojen moninaisuus ja kausiluonteisuus, liikkuminen laajalla alueella, omavaraisuus, työvoimavaltaisuus ja asutuksen harvuus.

Posion kunnan syntyessä 1920-luvun puolivälissä asukkaiden toimeentulo perustui käytännössä täysin maatalouteen sivuelinkeinoineen. Pienimuotoista luonnonmukaista maanviljelyä ja karjataloutta tukivat porotalous, metsästys ja kalastus. Voita, lihaa ja kalaa kertyi myyntiinkin.

Kodin ulkopuolisia lisäansiomahdollisuuksia tarjosi eniten metsä- ja uittotyö. Kotiteollisuutta Posiolla oli jonkin verran.

Luonnonläheisyys oli talonpoikaiselämän päätunnusmerkki. Töiden ajankohdan vaikutti ratkaisevasti vuoden- ja vuorokaudenaika, sitä kautta valoisuus ja varsinkin kulloinenkin sää ja keli.

Runsainta työntekoa kesti sulan maan aika loppukeväästä loppusyksyyn. Keväällä hyödynnettiin tulvaa puutavaran uitossa ja vesimyllyissä ja -sahoissa. Pyydettiin kevätkutuisia kaloja. Kynnettiin ja kylvettiin pellot. Kunnostettiin kuluvälineitä ja aitoja.

Naiset tekivät suursiivouksen, pesivät kevätpyykin sekä paikoin leipoivat kesäleivät varastoon ja siirsivät karjan kesänavetalle.

Kesän kukoistaessa tehtiin karjan talviravinnoksi luonnonniityiltä heinät ja metsistä lehdekset. Sitten poimittiin marjat, kylvettiin syysruis, korjattiin ja puittiin kevätilja, ajettiin syyskynnot, kaivettiin perunat, pyydettiin syyskalat ja aloitettiin metsäkanalintujen pyynti.

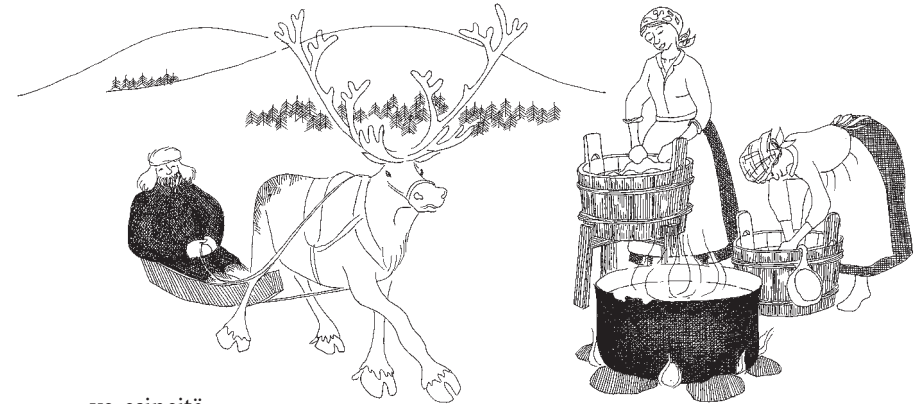
Työnjako naisten ja miesten välillä oli hyvin selvä. Lapset oppivat vanhempiaan seuraamalla.

Joitakin suuria työponnistuksia, kuten viljan puintia, harjoitettiin talojen yhteistyönä. Sadonkorjuu oli vuoden kierron kohokohta.

Maiden jäädyttyä ja ensilumen tultua aloitettiin polttopuiden ja karjanrehujen ajo metsistä ja niityiltä kotiin. Teurastettiin liika karja kotona ja poroerotuksissa. Osa miehistä lähti savotoille.

Teurastetut kotieläimet käytettiin ekologisesti. Tarkassa talossa esimerkiksi nautan puhdistettu vatsalaukku kelpasi ravinnoksi ja häntäkarvat kalaverkon materiaaliksi.

Keskitalven pimeimpien kuukausien aikana maatalon työt sallivat enemmän lepoa. Hämärän aikana pirteissä tehtiin puhdetöitä: valmistettiin ja korjattiin tar-

ve-esineitä.

Kevättalven hankikeillä oli helppo jatkaa rehujen ja puiden ajoa. Hankikanto oli hyvää aikaa myös atimointiin eli sukulaiskyläilyyn. Kovaa työntekoa kevensi ilonpito sekä juhlat, joita vietettiin kotipiirissä tai kirkon helmassa.

Taloissa elettiin tavallisesti suurperheinä kolme sukupolvea, jotka huolehtivat toisistaan.

Suurperhe oli työvoiman kannalta edullinen. Esimerkiksi nykyisen Posion taajaman Aholan talossa oli 1910-luvulla vanhaemäntä, kuusi poikaa, joista kahdella oli vaimo ja lapsia, kolmesta neljään piikaa, yksi kokoaikainen renki sekä tilapäisiä renkejä. Lohirannan Päätalossa oli noin 1900–1910 yli 30 hengen ja Hämeen talossa samaan aikaan yli 20 hengen talous. Suurperhejärjestelmän hajoamisen syitä olivat esimerkiksi perinnönjako ja asuintilojen ahtaus. Myöhemmin kehityskulkua vauhdittivat jälleenrakennus toisen maailmansodan jälkeen ja isonjaon valmistuminen. (Posion historia; Kuusamon historia II.)

Ahola

Posion kunnan keskustaajamaa sanotaan Aholaksi saman nimisen suvun asuinpaikan ja kantatilan mukaan. Suuri vaikutin Aholan kasvuun oli jo sen sijainti 1920–1930-luvuilla rakennettujen pääteiden risteyksessä. Aholan kehittymistä edistettiin lisää isossajaossa. Ennen toista maailmansotaa Ahola oli vielä pieni maaseutukylä peltoaukioineen. Tilakeskuksia Posiojärven Aholanniemellä oli vain puolenkymmentä ja liikerakennuksia yksi. Kylän vanhin suomalaisasuinpaikka Kilpelän tila on kuulunut Aholan suvulle 1700-luvulta asti. Sillä on jäljellä vielä lukuisia vanhassa elämämuodossa tarvittuja rakennuksia. Kaksi asuinrakennusta on 1800-luvulta. (Posion historia; Sirkka Norvanto, 1993.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Iivennäismaiden kaskenpoltto, joka

Posion seudulla oli pääasiassa havumetsien niin sanottua huuhtaa- mista, oli peltoviljelyn esiaste. Huuhtaviljely tyrehtyi täällä 1800-luvulla.

Peltoja viljeltiin aluksi vain leipäviljan ja juurikasvien kasvatusta varten. Kylien ensimmäisiä heinänsiemenen kylväjiä 1900-luvun alkupuolella hämmästeltiin.

Vuonna 1930 Posiolla oli peltoa runsaat 650 hehtaaria, ja siitä yli kolmasosalla lainehti ohra. Kaukana perässä tulivat ruis, kaura, pottu ja kasvimaiden juuri- kasvit. Rukiille kasvukausi kävi usein liian lyhyeksi. Vuoroviljelyssä maa oli väli- vuonna kesantona.

Tilojen peltopinta-alat olivat tuohon aikaan pieniä. Koneellinen raivaus lisäsi peltoalaa tehokkaasti 1940-luvun lopulta alkaen, ja samalla nurmikasvien osuus viljelyssä kasvoi nopeasti.

Ohrankin viljely vaati suurta työtä ja paljon lannoittamista, niin että viljelykset pysyivät pieninä ja sato alhaisena. Lähes kaikki joutuivat ostamaan viljaa oman tuotannon lisäksi. Viimeisen kerran Posiolla syötiin pahan kadon takia pettulei- pää 1918-19.

Pelloksi raivattiin viljelyskasveille soveltuvaksi todettua maata. Hyvät viljelys- maat edesauttoivat asutuskeskittymien syntyä.

Pellonraivauksessa tärkeimpiä työvälineitä olivat kirveet, kuokat, lapiot, kanget ja hevonen. Räjähdysaiheet ja vähitellen koneetkin tulivat avuksi 1900-luvulla.

Puut, kannot ja isot kivet oli saatava pois tieltä. Isoja kiviä voitiin haudata. Kaivettiin ojia ja rakennettiin aitoja. Viljelyssoiden ojitukset lapiolla olivat val- tavien työmaita.

Kevättalvella pelloille alettiin ajaa lantaa tunkiosta. Sulamista joudutettiin heit- tämällä lumelle tuhkaa, multaa tai muurahaispesän ainesta. Kun maakin sulii, pel- to muokattiin kylvöä varten.

Muokkauksessa lanta sekoittui pintamaahan, vanha pintakasvustokerros murs- kaantui ja maa kuohkeutui. Posiolla käytettiin 1900-luvun alkupuolella yleisesti kaksihaaraista sahra-auraa. Maasepän tekemissä äkeissä oli kiinteät rautapiikit ja puurunko.

Lannoitustaso riippui karjan koosta. Sontaan sekoitettiin tunkiossa esimerkiksi suomutaa ja havuja, ja tämä seos kompostoitui. Myös karjan virtsa pyrittiin saa- maan peltoon.

Viljan siemen kylvettiin sangosta tai kaulaan ripustetusta astiasta käsin. Ennen traktoriaikakautta käytettiin hevosvetoisia kylvökoneita. Syysruis kylvettiin lop-

Heino Ruokamon kokoelma

pukesästä.

Kasvukauden aikana pelätyn sääilmiö oli halla. Kova sade voi lakoonnuttaa vil- jan ja haitata korjuuta.

Elonleikkuu oli viljanviljelyn vuotuinen työhuippu. Vilja leikattiin sirpeillä tai viikatteella ja esikuivattiin ulkona ennen riiheen tai puimakoneelle viemistä ja puimista. Peltoviljelyvuosi päättyi syyskyntöihin.

Lannan levityksen jälkeen pellot kynnettiin ja karhittiin. Meillä Alatalossa oli Roima-niminen ruunahevonen, joka ymmärsi käskyjä, miten pitää kul- kea. Suitsia ei tarvittu. Karhittuun peltoon merkittiin suksilla kaistat, jotta siementä huomattiin kylvää joka kohtaan. Sitten pelto jyrättiin hevosen vetämällä puupölkkyllä. Lyhteitä sitoessa kädet tahtoivat mennä verille. Ohralyhteet kuivattiin seipäillä ja ruislyhteet kuhilailla. Meillä kasvatet- tiin ohraa ja jonkin verran ruista. Ensimmäiset perunat meille oli tuonut mummoni Sirniöstä seuramatkalla villasukan varressa hevosen reessä 1800-luvulla. (Heino Ruokamo, 2007.)

Hamppupellot

Hampun pitkistä kuiduista naiset kehräsivät suutarinlankaa sekä kalasta- jalankaa, josta miehet rakensivat pyydyksiä. Hamppu vaati menestyäk- seen syvämultaisen kasvupaikan. Ostohamppua saatiin Oulusta tai kaup- pioiden mukana Venäjältä. Posiollakin sitä on yritetty kasvattaa itse, mutta perimätieto asiasta on jäänyt unhoon. Ainoastaan muutamia hampun kas- vu- ja liotuspaikkojen nimiä on säilynyt. Esimerkiksi Karjalaiseniemessä on Hamppupelto, -niemi ja -lahti. Muita niemen peltoja ovat muiden muassa Niemipelto, Harjupelto, Alanko, Kuistipelto, Rantapelto ja Riihipelto. Vielä 1900-luvulla niemessä tiedetään kasvatetun toista kuitukasvia pellavaa. (Toivo Ruokamo, 1992; Kuusamon historia II.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Karjasta ihminen on hyödyntänyt lähes

kaiken: lannan, lihan, nahan, maidon, suuren osan sisäelimestä ja jopa luut ja sarvet.

Karjanhoidolla oli tärkeä tehtävä omavaraisessa ja monimuotoisessa luontaistaloudessa. Rahatalouden aikana se on tarjonnut harjoittajilleen yhä kasvavan osan toimeentulosta.

Posiolla oli vuonna 1929 maatalouslaskennan mukaan 1202 lehmää, 405 päättä nuorta karjaa, 353 hevosta, 2884 lammasta, 19 sikaa ja porsasta ja 129 päättä siipikarjaa.

Karjanhoidon vuodenkierto jakautui talviseen sisäruokintakauteen ja sulan maan laidunkauteen. Työtä oli eniten talvella, jos ei oteta lukuun heinäntekoa.

Nautakarjan ja lampaiden hoito kuului naisille, hevosesta huolehti miesväki. Parhaiten oli ruokittava tallinsa hevonen, jota tarvittiin ympäri vuoden vetämään kuormia ja työvälineitä.

Lehmien talviravinto oli niukkaa ja maidontuotanto vähäistä. Puusankoon tehtyyn lehmän appeeseen käytettiin esimerkiksi lehtiä, ohran olkien silppua, puinitähteitä, suolaa ja lämmitettyä vettä. Lypsyn yhteydessä annettiin kahdesti heiniä ja niiden välissä ape.

Ennen talven tuloa, kun laidunkausi loppui, liika karja teurastettiin, ja lihat säilöttiin. Mitä enemmän karjaa onnistuttiin pitämään hengissä talven yli, sitä runsaammin se tuotti lannoitetta peltoihin.

Lehmä vietiin taluttamalla tai joskus hevosen reessä sonnille. Sonneja oli yksityisten ja osuuskuntien omistuksessa. Lehmän poikiminen oli tärkeä tapahtuma. Poikineelle annettiin parempaa rehua.

Tiineysajoista Posiolla on hokema: ”Kissa kaks, koira kolome, vinkujainen viis kuus, mäkättäjä seittämän, lehmä emäntäsä kans yheksän, hevonen kakstoista.”

Ainakin isoonjakoon asti karja sai kesällä käydä luonnon laitumella metsissä, rannoilla ja soilla. Pelloille ja niityille eläimillä ei ollut asiaa. Hyville laitumille kulki kunnostettuja karjapolkuja.

Varttuneita lapsiakin joutui paimeniksi, jotta nautakarja ei kulkenut liian kauaksi. Aina paimenta ei käytetty. Karjan houkuttelemiseksi käytettiin kutsuhuutoja, lehmille esimerkiksi ”Tuu-le pois, ämmä, tuu-lee!”

Joissakin taloissa lehmät ja vasikat otettiin luonnonlaitumelta yöksi erilliseen kesänavettaan. Se saattoi sijaita kauempana pihapiiristä hyvien laitumien luona.

Lammaskarjat elivät laumoissa koko kesän metsälaitumella, hevosetkin suuren

osan kesästä. Kellot valittujen eläinten kaulassa kuuluttivat hakijoille, missä lauma liikkui.

Heinän lisäksi karjalle koottiin luonnosta kesällä apurehua. Tärkeimpiä olivat lehdekset, joita leikattiin pääasiassa koivuista. Ravintoarvon ja maun puolesta parasta lehdestysaikaa oli heinäkuu.

Valkea lapinlehmä on karaistunut maatiaisrotu ja tulee toimeen vähällä. Maaninkavaaralaisen Kujalan talon Onnetar-nimisen lehmän selviytyminen talvisodan kovana pakkastalvena 1939-40 oli ilmiömäinen tapaus. Lehmä karkasi evakkoonlähdestä, suunnisti kesälaitumilleen ja söi sieltä heinää suovista. Evakon jälkeen lehmä löydettiin ja tuotiin reellä kotiin. Kun se tutun navetan pihassa ammui, muu karja vastasi navetan sisältä. Keväällä Onnetar poiki, mutta vasikka oli sairaalloinen. Lehmä itse elätettiin seuraavaan syksyyn asti. (Sulo Maaninka, 2006.)

Lehtimaat

Hyvät lehdestysmaat saattoivat saada nimen, kuten Lehtiaho, -kangas tai -maa. Koivikko tai haavikko oli usein noussut entisen kasken paikalle. Lehtimetsässä puut kaadettiin, ja runsaan metrin mittaisista lehtevistä oksista sidottiin ohuella oksalla niin sanottuja kerppuja. Nämä niput varastoititiin ja aidattiin kuivumaan metsään suoviksi. Miesväki saattoi samalla reissulla katsella metsästä tarvispuita. Saunavastatkin voitiin tehdä. Lehtikerppuja urakoitiin päiväkausia - kuumuus ja hyönteiset vaivasivat, jos niiden antoi vaivata. Lumikelillä kerput ajettiin kotiin, ja lehdet riivittiin appeeseen lampaille ja naudoille. Posiolla riivittiin paikoin jo tuoreeltaan kesällä ja kuivatitiin talveksi. (KKTK, Posion paikannimikokoelma; Kuusamon historia II.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

uuri etäisyys lääkäriin ja apteekkiin

vaikuttivat siihen, että kansanlääkintätaidoille oli Posion seudulla käyttöä pitkään.

Ennen Posion itsenäistymistä 1920-luvulla alueen asukkaat olivat kirkkomatkoillaan voineet käydä apteekissa esimerkiksi Kuusamossa 1800-luvun lopulta lähtien. Lääkäri sinne tuli muutamia vuosia myöhemmin. Posiolle oma lääkäri, apteekki ja sairaala saatiin vasta 1940-luvulla.

Kansanomaiseen lääkintätaitoon kuuluu kansanomainen tieto taudeista ja niiden parannustavat. Kansanlääkinnässä sekoittuivat kokemusperäinen tieto ja taikausko.

Sekä tautien että tapaturmien hoitoon voitiin 1900-luvun alussa käyttää lääkeaineita sisäisesti tai ulkoisesti sekä taikakeinoja.

Kansanparannukseen on kuulunut myös mekaanisia hoitotapoja, kuten hieromista, kuppautsa ja jäsenten paikalleen panoa.

Ennen virallisen lääketieteen vallalle tuloa turvauduttiin sairauden vaivassa parantajiin ja tietäjiin. Parantajamummoja eli Posion kylilläkin 1900-luvun alkupuolella. Sama parantaja saattoi toimia paarmuskana eli itseoppineena kättilönä.

Sirniöläinen Leena Lasanen edusti parantajasukupolvea, joka hallitsi paljon loitsuja. Kansatieteilijä Samuli Paulaharju tallensi loitsuja ja valokuvasi Lasasta vuonna 1917.

Esimerkiksi palovammaa hoidettiin Lasasen mukaan voitelemalla vedellä tai tervalla, jolle ensin kolme kertaa laulettiin loitsusanat. Toiselta sirniöläistietäjältä Paavo Tolkkiselta tallennettiin verenseisautusloitsu vielä vuonna 1962.

Suomalaisen lääkintäperinteen kolme tärkeintä apua olivat viina, sauna ja terva. Tervaa käytettiin myös sisäisesti esimerkiksi yskään hengittämällä sen höyryä. Muita lääkeaineita otettiin kasveista, eläimistä ja maasta.

Havupuun pihka tai siitä sekoitettu voida on ollut Posiolla hyvin yleinen haavanhoidoaine. Näsiän marjoja tai ”riisiheiniä” käytettiin riisitautiin, katajan marjoja virtsausongelmiin. Turvonneeseen polveen tai nilkkaan käärittiin piimällä kostutettu side. Kipeään korvaan puhallettiin tupakansavua ja pantiin lampaanvillasta tulppa.

Muurahaispesässä istumalla hoidettiin paiseita ja särkyjä. Jopa ihmisen virtsaa käytettiin paikoin vielä 1900-luvun alussa Posiolla desinfiointiaineena.

Myös karjan lääkintä oli vielä 1900-luvun alkuvuosikymmenillä paljon kansanlääkintää. Posiolainen Antti Aukusti Selkälä hallitsi monia mekaanisia ja lääkin-

Museovirasto

nällisiä hoitokeinoja hevosille ja lehmille. Hän esimerkiksi poisti ja viilasi eläinten hampaita, pani sijoiltaan menneen hevosen lapaluun paikalleen ja hoiti ulostus- ja virtsausongelmia.

Tyttäremme sai muutaman vuoden ikäisenä kesäkeittiössä tulen vaatteisiinsa. Voitelin häntä kermalla, niin että palohaavoista lähti ”vihot” pois. Tyttö ei huutanut enää. Hänet vietiin sairaalaan. Viikon päästä toin hänet kotiin. Palovammat pestiin kahdesti päivässä keitetyllä vedellä, ja sen jälkeen haavoihin pantiin koivun hilvettä. Lisäksi annoimme lääkärin määräämiä tabletteja. Hilve on koivun tuohesta otettu ohut ja puhdas kerros, joka ei ole kuorta eikä runkoa vasten vaan siltä väliltä. Hilve laitettiin paikalleen kosteana. Se oli keino, jonka opin äidiltäni. Viikko kun kotona hoidettiin, niin jopa rupesi kupistumaan joka puolelta. (Arvi Mourujärvi, 2006.)

Hoitava sauna

Saunaan on menty paitsi puhdistumaan ja virkistymään myös parantumaan. Siellä kylvyteltiin pois tauteja, hierottiin ja kupattiin. Vanhaan aikaan kuppaus perustui käsitykseen, jonka mukaan taudit johtuivat ”huonosta verestä” tai kylmetymisestä. Kuppauksessa ihoon naputellaan lähekkäin pieniä haavoja niin sanotulla kuppaukskirveellä. Haavojen kohdille ihoon painetaan kuumia sarvia. Kun sarvet jäähtyvät, niihin syntyvä alipaine vetää haavoista verta. Sarvet poistetaan, ja veri pestään pois. Kuppauksarvi tehtiin perinteisesti lehmän sarvesta. Posion kotiseutumuseossa on rantapuun sisästä löydetty 10 cm pitkä, kirvestä muistuttava koukkupäinen rau-
taesine, joka on luultavasti kuppaukskirves. Kuppauspaikka on nykyisinkin usein sauna.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Ihminen jättää jäljen maisemaan, ja

maisema jättää jäljen ihmisen mieleen. Lapsuuden maisema vaikuttaa monessa meistä läpi elämän.

Posiolaista luonnonmaisemaa hallitsevat metsät, vesistöt, ja vaarat. Posio kuuluu maisema-aluejaossa lähes kokonaan niin sanottuun Kuusamon vaaraseutuun.

Ihmisen vaikutuksesta luonnonmaisema muuttuu kulttuurimaisemaksi. Asutus, tieliikenne, peltoviljely ja metsätalous ovat aiheuttaneet maisemassa näkyvimmit muutokset.

Metsän rakenne ja ulkoasu riippuu maaperän ohella siitä, miten ihminen on hyödyntänyt ja hoitanut sitä. Kaskeamisen jälki on näkynyt paikoin lehtipuuvaihtaisuutena, tehometsätalouden jälki puiden laji- ja ikäjakautuman yksipuolistumisena.

Kaskitalouden rinnalla metsää alettiin raivata pysyvää viljelyä varten pelloiksi. Pihapiiritkin vaativat avointa tilaa.

Laajamittaisin asutusoperaatio Posiolla on ollut kokonaisten uusien asutusalueiden perustaminen pitkin 1900-lukua lainsäädännön nojalla. Asutusalueille rakennettiin tiet, raivattiin pellot ja asuinpaikat, metsää hakattiin ja suota kuivatettiin.

Posion asutustihentymistä korkeimmalla, yli 300 metriä merenpinnasta, sijaitsee Maaninkavaaran kylän keskusta. Korkea maasto on ollut suojaisa viljan kasvatuspaikka.

Metsien hakkuu myyntiin alkoi Posiolla 1800-luvun lopussa määrämittaharsintana. Metsien käyttö kiihtyi 1920-luvun alkuvuosikymmeninä. Avohakkuut alkoivat toisen maailmansodan jälkeen.

Sodan jälkeen myös Posion peltoala alkoi kasvaa nopeasti. Vuosisadan lopulla maatalouden rakennemuutos aiheutti peltojen jääntiä pois viljelystä ja pensoitumista.

Ihmistoiminnan aikaansaamia ja perinnemaisemina arvokkaita kohteita on kariteltu Posiolta 26 kappaletta. Erikoisen paljon luettelossa on entisiä suoniittyjä.

Salaman aiheuttamat metsäpalot olivat tärkeä osa luonnontilaisten metsien uudistumista. Suurimman tunnetun metsäpalon Posiolla on aiheuttanut ihminen elokuussa 1945 Maaninkavaaran lähellä Karhujärven eteläpuolella. Kuusivaltaista metsää tuhoutui noin 650 hehtaaria. Tilalle kylvettiin mäntyä.

Paikannimet kuvaavat hyvin ihmisen ja maiseman suhdetta. Luontaistaloudessa eläneet erätalonpojat liittivät maiseman yksityiskohtia paikannimien avulla jär-

jestetyksi mielenmaisemaksi. Suomenkieliset uudisasukkaat keksivät uusia nimiä ja ottivat käyttöön metsäsaamelaisten alkuperäisasukkaiden antamia nimiä.

Paikannimet ovat siis keskeinen osa kulttuurimaisemaa, ihmisten asuin- ja elinympäristöä. Kulttuurimaisemassa tapahtuu jatkuvasti erilaisia muutoksia, jotka heijastuvat myös nimistöön. Osa nimistä katoaa, koska niitä ei tarvita.

Maisemat ovat innoittaneet eri alojen taiteilijoita heidän tuotannossaan. Vanhat kuvaukset vaikuttavat yhä siihen, mihin havainnoimme ympäristöä. Kirjailija Reino Rinne kuvasi vuonna 1951 Posion ”suurta korpiluontoa” muun muassa seuraavasti. ”Mahtavan omalaatuiselle Korouomalle on vaikea löytää vastinetta muualta. Riisitunturi ja muutkin Posion tunturit kohoavat monien monien metsä-Lapin tunturien verroille, mutta uljas Kitkajärvi, jonka ulapoilla ja rannoilla sen ympäristön asukas isiltä perityin keinoin yhä kalastaa, on kauneutta kaipaavalle silmälle suurenmoinen.” (Teoksessa Matti Poutvaara, Komea Koillis-Suomi.)

Maailma kääntyi

Maaninkavaaran kylä sijaitsee runsaan kymmenen kilometrin pituisen vaarajakson lounaispäässä Lehtovaaralla. Kylältä kaakkoon kohoavat Ahovaara, Haluvaara, Jäkalävaara, Maaninkavaara, Pää-Äljy, Lapioselät ja lopulta vanhaa metsää kasvava Ritakorkia. Rita-sana viittaa metsästyksessä vanhaan aikaan käytettyyn loukkupyödykseen. Korkealta avautuvat näkymät kymmenien kilometrien päähän yli metsämosaiiksin. Kerran täällä Pää-Äljin lähellä erämaan kulkija menetti suuntatajunsaa. Hän nimesi kyseisen kummun Maailmankääntäjähakoksi. Läheinen Maailmankääntäjälampi on Posion korkeimmalla (388 m mpy) sijaitseva järvi. (KKTK, Posion paikannimikokoelma; Matti Ruokamo, 1999.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Metsätyöt ja uitot olivat 1900-luvun

alkupuolella varsinkin tilattomille ja pientilallisille tärkeä mahdollisuus hankkia ansioita. Vanhemman sukulaisen mukana moni poika sai ensimmäisen palkan metsätyöstä jo vähän yli kymmenvuotiaana.

Metsätyöt ja uitot käynnistyivät suurimittaisesti Posion eteläosissa Iijoen vesistöalueella 1920- ja 1930-luvulla ja pohjoisempana Posiota 1930-luvun lopulla. Puuta myivät sekä yksityiset että metsähallitus.

Tukkityömaan perusyksikkö oli 1950-luvulle asti hevostmies, joka pestasi itselleen tavallisesti kaksi puutavaran tekijää. Ajuri kuljetti puutavaran uittokelpoiseen vesistön jälle tai rannalle lanssiin.

Savotassa oli myös eriaisteisia työnjohtajia sekä muun muassa mittamiehiä, ja kämppäemäntiä ja muonittaja.

Keskitalvella hakkuri oli palstallaan aamupimeästä iltapimeään. Ruoka kämpällä oli hyvin energiapitoista. Niin piti ollakin, sillä metsätyö oli hyvin raskasta.

Palstalla ensimmäinen työ oli avata palstatie leimikon varsi- eli keskustielle. Tukit kuljetettiin etu- ja takarekiparilla. Pino- eli paperipuutavaran ajoa varten rekien päälle laskettiin aluskehikko.

Ennen toista maailmansotaa 1930-luvulla savotan vuosikalenterissa Kemijoen latvoilla oli tukkipuiden hakkuuta ja ajoa marraskuulta helmikuulle. Sen jälkeen parkattiin tukkityömaan ohessa karttunut pinotavara lanssissa.

Pinotavaran teko kesti huhtikuulta syksyn loppuun. Siinä saattoi olla mukana joitakin naisiakin. Suuri työvoima tarvittiin välissä uittoon. Uittoa ja savottoja valmisteltiin kevät- ja syystöillä.

Tuohon aikaan tukit mitattiin lanssissa. Kaksimetrisiksi tehty pinotavara laskettiin jo metsässä. Pinotavaratyömaalla miehet työskentelivät yleensä yksin palstallaan. Katkotut pöllit kuorittiin ja ladottiin ristikoille kuivumaan uittoa varten.

Tukkipuut kaadettiin 1900-luvun alkupuoliskon ajan kahden miehen vedettävällä justeerilla, katkottiin puupäisellä pokasahalla ja karsittiin kirveellä. Hyvin huolletuilla työkaluilla ammattitaitoinen mies teki savotassa suuremman tilin.

Työmaat olivat sijaitsivat usein kyläasutuksen ulkopuolella tai muuten kaukana. Savotassa toisella paikkakunnalla viivytettiin kuukausia käymättä välillä kotona. Työyhteisössä vallitsi omintakeinen jätkäkuultuuri.

Metsätyömaiden asumis-, terveys- ja ravitsemusolot parantuivat huomattavasti, kun valtio antoi ensimmäisen virallisen kämppälain vuonna 1929.

Kämpillä vallitsi myös kirjoittamaton ”kämppälaki”, joka koski muun muassa

siisteyttä kämpässä ja sen ulkopuolella, omaisuuden suoja ja naiskokin asemaa.

Aamulla ennen metsään lähtöä syötiin kokkien tekemä käristys. Kuusen tyveltä saattoi joutua katsomaan tulitikulla, onko puussa leimaa. Minulla ei ollut metsässä koskaan evästä mukana. Työssä oltiin monesti neljään asti. Sitä jaksoi. Kaatajan piti tehdä iltahämärässä vielä seuraavan aamun kuorma ajurille valmiiksi. Illalla kämpällä tuntui, että piristyi, kun sai syödä. Ruoat saatiin keittiön puolelta seinässä olevan elämänluukun kautta. Meitä oli kymmeniä miehiä samassa kämpässä. Nukkumista varten oli seinustalle tehty pitkä lavitsa. Joissakin kämpissä sellainen oli kahdessa kerroksessa. (Antti Mursu, 2006.)

Paasit

Metsien yksityinen tilakohtainen omistus toteutui suurella osalla Posiota isonjaon myötä vasta myöhään 1900-luvulla. Jakoa pohjusti koko Kuusamoon kuuluneen Posion osan kartoittaminen vuosina 1902-1906. Kartoitusta varten maastoon hakattiin noin 4,75 kilometrin välein etelä-pohjoinen- ja itä-länsi-suuntaiset niin sanotut paasilinjat. Puut kaadettiin linjoilta, niin että metsään syntyi suoria kulku-uria. Kansa hyödynsi paaseja maastossa suunnan ja kellonajan määrittelyyn. Paasin saattaa havaita enää jossakin laki- ja vanhassa metsässä. Linjojen kiviset kiintopisteröykkiöt ovat säilyneet paremmin.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

ärkeimpiä turkiseläimiä Posiolla

1900-luvun alussa olivat orava ja kettu. Turkin lisäksi monesta saaliseläimestä hyödynnettiin liha.

Suurimpia nisäkäspetoja metsästettiin etenkin sen takia, että niistä oli vaaraa kotikarjalle ja poroille. Poropaliskunnat tukivat petojen vähentämistä tapporahalla ja päiväpalkalla.

Turkiseläinten metsästys keskittyi monista syistä talveen. Tuolloin turkis oli arvokkainta, sillä karva oli pitempää, tiheämpää ja kiiltävämpää. Tärkein turkisten myyntitapahtuma oli Rovaniemen markkinat.

Oravilla pääsi tienaamaan, jos saalista oli runsaasti. Oravakanta vaihteli voimakkaasti, ja siksi viranomaiset säännöstelivät tiukasti pyynnin kestoa. Oravannahkakauppa menetti merkityksensä 1950-luvulla.

Oravametsällä oli parasta olla mukana kaksi henkeä. Apuri kolisteli puuta, niin että orava liikkui ja joutui ampujan näkyville. Mieluiten käytettiin pienois-kivääriä ja koetettiin osua oravaa päähän. Silloin nahkaan ei tullut isoa reikää. Vanhempaan aikaan oravia pyydettiin ansoilla ja loukuilla.

Pyyntikauden alussa oravia riitti asutuksen lähetyvillä, mutta sitten pyytäjien oli etäännyttävä kohti erämaita. Oravametsällä voitiin viipyä viikko ja asua kämpällä. Iltapuhteina oravat nyljettiin ja nahat puhdistettiin.

Kettuja pyydystettiin yleensä haaskoilta ja jäljiltä raudoilla ja myrkyllä. Jalkaraudat kätettiin lumen alle ketun kulkureitille, myrkky herkkupalan sisään.

Vanhempi pyyntitapa oli käpälälauta. Siinä kettu tarttui etukäpälästään puisten haarojen väliseen rakoon, kun se tavoitteli pisimpään haaraan pantua lihasyötettä.

Karhua metsästettiin usein paikantamalla se talvipesäänsä. Posion Korouomassa on kalliolla Karhunpesäluola, johon tarinan mukaan Pernun kylän miehet seurasivat karhun jälkiä. Peto saatiin ulos vasta, kun yksi metsämiehistä meni sisälle pesään. Tarinan perusteella on nimetty Korouoman retkeilyreitti Erasupojan polku.

Metsän kuningasta houkuteltiin myös haaskalla, jonka luokse tehtiin ampumapiilo tai viritettiin karhunraudat, puinen karhuloukku tai itseampuva pyssy.

Karhuun liittyi vanhaan aikaan uskomuksia, kuten että se ymmärsi jahtimiesten puheet tai että tietäjät saattoivat loitsuillaan ajaa karhun karjan kimppeun.

Karhun kaataminen oli suuri tapahtuma. Kaataja nylki itselleen karhun turvan

merkiksi omistusoikeudesta saaliiseen.

Posion Aittaperän Hietalasta on muistitieto kolmen karhun peijaisista noin vuodelta 1910. Niissä syötiin karhunlihaa, juotiin kotipolttoista viinaa ja laulettiin ”vanhoja taikalauluja”.

Kun värkkäilin Laukunjoen niskalla yhtenä keväänä, näin, että saukko tulla jurnittaa jokea ylöskäsin. Joessa oli pieni saarenpöytä. Ajattelin, että kun se tuolle nousisi, niin kyllä se pian asettuisi. Niinhän siinä kävikin. Pöydälle nousi oikein suuri saukko. Minä napsautin, ja no, sehän kuoli. Toisella kerralla, kun olin joella veneen kanssa, niin taas saukon kummitus tulee sieltä. Minä asetun pehkon suojaan. Se ui ihan kohti, mutta lähtee sitten puollattamaan. Minä paukautin, ja siihenhän se ökertyi. Kolmatta saukkoa ammuin Pajulammen niskalla. Oli oikein kova laitatuuli päivällä, ja luoti osui veteen saukon nokan edessä. (Olli Ollila, 1963.)

Karhuperäistä

Posion kunnan pohjoisin rajapiste on Karhujärvessä. Seutu oli pitkään harvaanasuttua, ja suurpedoillekin riitti tilaa. Riistasta kertovat myös esimerkiksi paikat nimeltä Majavaoja ja Ritakorkia. Rita oli kolmiseinäinen loukku, jonka kansi lauetessaan vangitsi turkissaaliin elävän. Viimeinen karhu Maaninkavaaran kylässä ammuttiin 22. heinäkuuta 1924. Karhu oli seurannut lampaita pihapiiriin. Miesjoukko pani houkutukseksi lampaat takaisin metsään ja jäi väijymään. Puolentoista tunnin odotuksen jälkeen karhu tulikin näkyviin, ja Janne Lahtela sai ammuttua sitä. ”Ilo oli suuri, kun kontio viimeinkin oli saatu tapetuksi”, uutisoi Kaiku-lehti. Saman pedon sanottiin tappaneen karjaa naapurikylässä. (Kaiku 8.8.1924; Reeta Liisa Lahtela, 1963; Sulo Maaninka, 2006.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Uitto on puutavaran kuljetusta vesi-

teitä pitkin puun hakkuualueelta sen käyttöpaikkaan, eli sahalle tai paperi- tai sellutehtaalle. Melkein jokaisessa joessa ja uittokelpoisessa purossa ja vesireitillä olevassa järvessä on joskus uitettu puuta.

Posion pohjois- ja länsiosasta puutavara uitettiin Kemijoen vesistöön ja itä- ja eteläosasta pääasiassa Iijoen vesistöön. Uitto korvautui ajan kuluessa asteittain autokuljetuksilla, kunnes uitto loppui kokonaan 1990-luvun alkuun mennessä.

Laajamittaista uitttoa pääuittoväylällä säädeltiin niin sanotulla uittosäännöllä. Uittoyhdistys huolehti uittoväylällä puutavaran kuljetuksesta yhteisuittona.

Virtaavassa vedessä puutavara uitettiin irrallisina pölkkyinä. Järvessä joen suulla oli vastuu eli paikka, jossa irtopuut pantiin lauttoihin. Järvi- tai paaleiden yli lautat hinattiin mies- tai hevosvoimin kelaamalla tai myöhemmin pienten moottorihi-naajien avulla.

Posion latvavesillä uitto tarjosi työtä kausiluonteisesti keväästä kesään. Työ kiinnosti pääasiassa tilatonta ja pientilallista väestöä, joka ei ollut kovin sidottu maatalouteen. Uitto tarjosi monelle pojalle ensimmäisen työpaikan. Naisia kulki uiton mukana muonitustyössä.

Uitto houkutteli työvoimaa myös kauempaa, ja tämä saattoi johtaa uittomiehen muuttoon ja perheellistymiseen paikkakunnalle.

Työ veden päällä ja äärellä oli vaarallista. Vesi oli keväällä kylmää, eikä virtaavassa vedessä uimataidostakaan ollut välttämättä apua. Suurin riski oli suman purkamisessa.

Keväällä ennen varsinaisten uittotöiden alkua laitettiin uittotarpeet kuntoon. Valmistettiin puusta uudet uittokeksin varret, kanget ja sauvoimet. Suojattiin veneet ulkopuolisilla listoilla koskien iskujen varalta.

Uiton käynnisti jäiden sulaminen ja kevättulva. Puutavaraa oli ajettu hakkuu-työmaalta järven jälle tai joen rannalle, josta se vyörytettiin veteen.

Yösuojaa matkan varrella tarjosivat uittokämpät ja laavut. Työpäivät olivat pitkiä. Virtavesien rantoja varmistaneilla vonkamiehillä työ oli helppoa silloin, kun puita ei tarttunut rantaan tai kiveen. Viimeisenä eteni hännänajo, jossa varmistettiin kaikkien puiden mukaan tulo.

Veden riittävyttä varmistettiin padoilla, joilla nostettiin veden pintaa puroista järviin asti. Puutavaran kulkua ohjattiin kelluvilla, paaluhiin tai rantaan kiinnite-tyillä tukkipuomeilla. Kivisiin, jyrkkiin ja vähävetisiin puroihin ja koskiin tehtiin uittoruuhia eli -rännejä.

Myöhemmin uittojokia oiottiin ja perattiin kivistä kaivinkoneilla. Uiton loput-tua rakenteita on poistettu ja väyliä entisöity.

Jumiskojoen Haarakönkään uittorännin suulle vedettiin poikittain este-puomi, jos rännissä oli tukki tarttunut kiinni. Olin laittamassa estepuun ympärille lenkkiä. Toiset toivat paakaa, jolla puu nostettaisiin paikalleen. Jotenkin siinä hosuttiin niin, että paaka löi minuun ja putosin ränniin. Virta imaisi minut veden sisään ja vei mukanaan satakunta metriä pää edellä. Sitten uittorännissä tuli pikku kurvi, jossa vesi nosti minut pintaan ja käänsi jalat menosuuntaan. Sain lyötyä käsillä rännin reunasta kiinni. Silloin vesi heitti jalkani reunan yli. Pääsin kuivattelemaan vaatteita ja lop-pupäiväksi vapaalle. (Toivo H. Jumisko, 1996.)

Nolimosta Pietariin

Nolimo on järvi Jumiskossa Ala-Suolijärven pohjoispuolella. Sen kaak-koispuolella on Nolimonvaara, vaaran luoteispuolella on Nolimonlampi. Paikannimen on selitetty johtuvan saamenkielisestä sanasta nol'le , joka merkitsee kivistä tehtyä suuntamerkkiä. Noin kolme kilometriä pit-kässä ja kilometrin leveässä Nolimossa on lukuisia niemiä, saaria ja sal-mia. Jumiskojoen virtasi ennen joen valjastamista Nolimon kautta. Ala-Suolijärven ja Nolimon välillä oli koskinen ja mutkainen Jumiskojoen nis-kaosa. Uittopuut oli sitä varten purettava irtouittoon ja Nolimon vastuulla jälleen koottava pienehköiksi lautoiksi järviuittoon. Joki jatkui Nolimon pohjoispäästä Pietarinniska-nimiseltä koskelta. (KKTK, Posion paikannimi-kokoelma, Eeva Honkala 1963; Reino Hämeenniemi, Taistelu järvestä, 1996.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Posioloisen maanviljelijän Juho Aitta-

niemen keksimä tiehöylä helpotti metsätyömailla tukinvetoon käytettyjen varsiteiden kunnossapitoa. Edistysellinen talonpoika sai laitteelleen patentin vuonna 1914.

Aitta-Jussin laite oli patenttipäätöksen mukaan ”lumiaura ajotien aikaansaamista varten kovassa lumessa”. Se oli reestä kehitetty aura ja tiehöylä, jolla levitettiin lumi pois varsitieltä ja höylättiin tukkireen jalasten urat sileiksi. Höyläystä varten jalasten läpi työntyi terät kuten puutyöhöylässä. Laitetta vetämään tarvittiin monta hevosta peräkkäin.

Tiehöyliä rakennettiin käsityönä Pohjois-Posiolla Aittaniemen pajassa, joka oli myös veneveistämö. Keksijä taisi itse puu- ja rautasepän työt, mutta joutui palkamaan tiehöylien tekoon työmiehiä.

Tuotanto oli käynnissä ainakin vielä vuonna 1942. Tuolloin metsähallituksen aluemetsänhoitaja tilasi Aittaniemeltä höylän, joka maksoi 10 000 sen aikaista markkaa. Markkinoille ilmestyi myös ”aitta-jussin” jäljitelmiä patentista huolimatta.

Juho Aittaniemi (1870-1954) suunnitteli ja toteutti muitakin teknisiä laitteita. Häneltä on säilynyt piirustukset hevosvetoisesta maantielumiaurasta noin vuodelta 1930. Aittaniemen tilalle myös ostettiin varhain monia koneita, ja Aitta-Jussi oli mukana niittyjen lisäämishankkeissa.

Metsätyömaiden alkaessa 1800-luvun lopulla hevonen veti alkeellisella rekiparilla vain muutamaa tukkia kerrallaan. Kun kehitettiin parireet ja varsiteiden jalasurat keksittiin jäädyttää vedellä liukkaiksi, kuormaan voitiin panna kymmeniä tukkeja. Ennen Aitta-Jussin tiehöyliä urat tasoiteltiin kuokkimalla.

Tukkikuorma lepäsi rekien niin sanottujen pankkojen päällä. Alussa sekä etu- että takareessä oli kiinteä kolapankko. Kun etureen pankko muutettiin yläpuolis-koltan pyöriväksi linkku- eli pyöröpankoksi, rekien kääntäminen tuli helpommaksi.

Tukkireen muut osat olivat keulalauta, kaustat, kaplaat eli ketarat, janttaratapi, saverikko, johon kiinnitettiin vetoaisat sekä pinotavaran ajossa rekka. Jalasten pohjissa oli rautalevyt.

Varsitiet suunniteltiin siten, että kuorma kulki myötämaahan. Paluumatka tyhjällä reellä ajettiin vesittämätöntä paluutietä, niin että vastaantulijaa ei sattunut. Kovin jyrkässä alamäessä urille kylvettiin multaa tai jalaksen alle pujotettiin vau-lut, jarrulenkit.

Helli Henttusen kokoelma

Metsätyömaat sijaitsivat yleensä alueilla, joilla oli soita. Pitemmillä matkoilla varsitiet pyrittiin tekemään pitkin soiden reunoja. Suokosteikon piti olla jonkin verran jäässä ennen kuin siihen pystyttiin avaamaan varsitie.

Varsitien pohjien suuntaaminen vaati suurta ammattitaitoa. Helppoa se ei aina ollut. Ihmeesti tienreikien pilkoittajat kuitenkin löysivät sellaiset maastokohdat, että vastanteita ei tullut. Pilkottajien jälkeen lähtivät raivausporukat töihin. Tien sijalta raivattiin pois puusto, kannot ja kivet ja tasattiin mättäät. Vähän lumen aikana ajettiin pienillä kuormilla, ja sen jälkeen ruvettiin tietä vesittämään. Teillä, jotka olivat viidestä kahdeksaan kilometriä pitkiä, hevosia saattoi kulkea useita kymmeniä. Lähes jokainen vei palstalta lanssiin kaksi kuormaa päivässä, joten tiet piti vesittää ja jäädyttää päivittäin. (Urho Meriläinen, 1998.)

Yli miljoona puuta

Metsäkaupat Kuusamoon kuuluneessa Posionkylässä tulivat mahdolliseksi, kun väliaikaiset isojakolohkot erotettiin 1880-luvulla. Pohjois-Posion Suolijärven lohko päätti myydä kaikki määrämätön täyttävät puut. Niitä leimattiin yli 850 000 runkoa. Tukit kaadettiin vuosina 1901-1905 ja uitettiin Jumiskojokea ja edelleen Kemijokea pitkin sahoille. Toinen suuri lohkokahakuu oli 1920-luvulla: kolmena talvena kaadettiin yli puoli miljoonaa puuta. Sokkeloisen Suolijärvien alueen nykyiset kylät ovat Aittoperä, Häme, Jumisko ja Lehtiniemi. (Koillis-Pohjan Sähkö 1/1964; Reino Hämeenniemi, Taistelu järvestä, 1996.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Riistalintuja pyydystettiin runsaasti

liharavinnoksi omaan käyttöön ja kauppatavaraksi Posiollakin vielä 1900-luvun alkupuolella.

Metsäkanalintuja otettiin kiinni ainapyytävillä satimilla ja rihmoilla, joita pidettiin maastossa sulan maan aikana. Rihma oli kiristynvä ansasilmukkalanka, johon lintu tarttui kaulastaan. Puupölkkyistä rakennetussa satimessa raskas paino putosi linnun päälle.

Varsinkin talvella lintuja käytiin ampumassa. Tällöin mukana saattoi olla koira, joka oli oppinut haukkumaan lintuja.

Rihmapyynti aloitettiin syksyllä suunnilleen syyskuun alussa. Sää olivat jo viileämmät, nuoret linnutkin olivat tarjolla ja saalis säilyi satimessa joitakin päiviä pilaantumatta. Kesän aikana töiden paljouskin esti pyyntiä.

Taloille ja eri pyytäjille oli käytännössä muodostunut omat pyyntipaikkansa, joihin toisilla ei ollut menemistä. Jopa useasta sadasta pyydyksestä muodostui kierros, joka käytiin määrääjain kokemassa.

Kierroksella käynti oli miesten tai varttuneiden poikien työtä. Lintukannat olivat runsaat, ja hyvän saaliin kantamiseen tarvittiin voimaa.

Yleisimpien saalislajien metson ja teeren pyyntimaastoa olivat reunametsät, joissa suo vaihettuu kangasmaastoksi. Täällä kulki usein poropolkuja, joita linnutkin mielellään kävelivät. Pyydyksiä oli hyvä laittaa lähelle maanpaljastumia, koska linnut ottavat maakylpyjä ja syövät pikkukiviä. Riekoille rihmat viritettiin pensaikoihin ojien ja jokien varsille.

Ansa tai sadin rakennettiin lintujen oletetulle kulkupaikalle, ja sivuille asetettiin risuja, jotka ohjasivat linnun jäämään saaliiksi.

Kotiruoaksi tarkoitettu lintusaalis avattiin, kynittiin höyhenistä ja sen jälkeen suolattiin muun lihan tavoin. Myyntiin menevät metsälinnut pyydettiin pakkaskauden alettua ja jäädytettiin kokonaisina.

Yksittäisille metsästäjille linnustus saattoi tuottaa huomattavaa lisäansiota. Syksyltä 1930 on tieto, että ”Riisitunturin rinteestä” erään mökin lapset saivat ansoilla yli 200 metsoa ja teertä.

Luontaistaloudessa pyyntiajat valittiin niin, että pyynti oli mahdollisimman tehokasta. Esimerkiksi soitimelle kokoontuminen ja sulkasato helpotti saaliin saamista.

Omaan pataan pantujen vesilintujen tärkein pyyntiaika oli keväällä. Kevätlinnustuksessa hyödynnettiin vesistöjen ensimmäisiä sulapaikkoja, joissa

Jukka Höyhtyä

pesimäalueilleen muuttavat vesilinnut levähtivät. Linnut pyrittiin ampumaan vedestä.

Vesilintujen munia kerättiin vähäisessä määrin uutuista eli pesityspöntöistä, joita tehtiin ontosta kelo puusta ja asetettiin rannoille.

Keskitalvella ammuttiin huurremetsoja. Vanhaan aikaan Anetjärvellä asui mies nimeltä Pekka Karjalainen. Yrjö Väisänen kertoi, miten kävi keran, kun hän Pekan kanssa hiihteli ja huomasi teeritokan tai metsoparven syömässä puissa suon laidassa. Pekka tähtäili ja sanoi, että ei satu, ei kannata ampua. Miehet laskivat reppunsa suksien päälle ja istuivat vähän aikaa. Sitten Pekka sanoi, että kokeillaanpa nyt. Jo rupesi metsoja tippumaan. Kun aina alimmainen puusta ammuttiin, toiset pysyivät paikallaan, ja niin sai monta lintua yhteen nippuun. Pekalla oli malttia rauhoittua. Ja hän tiesi, että linnut eivät karkaa sillä aikaa mihinkään. (Matti Saarijärvi, 2007.)

Lintujen salmi

Ala-Suolijärven Murtosalmi Ristilän ja Jumiskon välillä oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kilpailtu kevätlinnustuspaikka. Matalaan salmeen muodostui pitkä sula, joka keräsi muuttavia vesilintuja. Vanhoilla taloilla oli rannoilla varatut paikat, joihin tehtiin kotuksia eli ammuntaapiiloja. Vedessä tai jään reunalla pidettiin houkutusena niin sanottuja vapalintuja. Niitä tehtiin puusta mutta myös tukemalla esimerkiksi vasta ammuttu telkkäpari tumman laudan päälle uintiasentoon. Yön hämärä aika metsästettiin, ja aamun valjettua saalis kerättiin veneen avulla pois. Vedenpinnan säännöstelyn alettua 1950-luvulla Murtosalmi on ollut lintujen kevätmuuton aikana kuivillaan. (Väinö Jumisko, 1995.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Tuoretta maitoa ei yleisesti käytetty

ruokajuomana Posiolla vielä 1900-luvun alussa. Maidosta tehtiin säilyvyysongelmien takia hapantuotteita. Pöydässä oli tavallisesti paksua piimää tai laihempaa kirnupiimää.

Kun lehmä ei ollut ummessa, se lypsettiin parressaan aamuin illoin, poikimisen jälkeen lyhyen aikaa myös päivällä. Hyvä maatiaislehmä herui täällä noin 15 litraa päivässä

Maidon suurin merkitys ihmisille oli siitä tehty voi, joka oli haluttua kauppatavaraa.

Käsin lypsetty maito siivilöitiin, tuotiin taloon ja pantiin piimimään mataliin viilipyttyihin. Hapattimeksi pantiin hieman vanhaa piimää. Aikaisintaan vuorokauden kuluttua viilipyntyn pinnalta kuorittiin kerma kurnuttavaksi.

Viilipyntyn jäljelle jäänyt aines oli paksua piimää. Jos kermää ei kuorittu, pytyn sisältö kokonaisuudessaan nautittiin viilinä. Se oli arvokasta tarjottavaa vieraille.

Kurnuttaessa kerman rasvapalloset yhtyivät voirakeiksi ja -kokkareiksi. Vesiosia kurnupiimä jää erilleen. Valmis voi pestiin, vaivattiin kuivemmaksi ja suolattiin.

Maidon jalostuksessa oikean lämpötilan säilyttäminen oli tärkeää. Sopivan viileästä maidosta kerma saatiin tarkasti talteen. Kesällä maitoa jopa hieman jäädytettiin ennen piimittämistä. Kylmä kirnu lämmitettiin ennen kirnuamista.

Poikineen lehmän ternimaitovaiheen jälkeisestä maidosta saatiin hyvää lehmän- eli leipäjuustoa. Maito juoksutettiin, juustomassa muotoiltiin pyöreäksi levyksi, ja se paistettiin uunin hohteessa ja uunissa pyöreän juustolaudan tai -ritilän päällä ruskeapilkulliseksi. Kuivattu juusto säilyi pitkään. Runsaan maidon aikana tehtiin myös juustokeittoa.

Leipäjuustoa käytettiin pyhä- ja juhlaherkkuna, matkaeväänä, tuliaisena ja lahjana. Kerrotaan, että Sirniön kylässä seppä ei lähtenyt pajaan ennen kuin sai työn teettäjältä juuston. Kahvipöydässä juusto syötiin palastelemalla sitä kuppiin kahvin sekaan ja lusikoimalla siitä suuhun.

Koska poikiminen oli sonninkin ansiota, oli yleinen tapa viedä poi'innan jälkeen niin kutsuttu sonninjuusto palkkioksi taloon, josta sonni oli.

Monivaiheinen maidon käsittely antoi naisille hyvin paljon työtä. Isoissa taloissa se keskittyi erilliseen maitokamariin.

Puiset kimpiastiat oli pidettävä tarkoin puhtaina vedellä ja varpupesimellä. Ajan kuluessa lypsäkiulut, kurnut, viili- ja voipytyt ja piimäleilit joko korvautuivat peltiastioilla tai jäivät pois käytöstä.

Maidonkäsittelyä helpotti suuresti separaattori eli ”meijeri”, joka erotti kerman ja kurrin. Se oli veivikurnun ohella maitotalouden ensimmäisiä uutuuskoneita. Voita ei taloissa paljon syöty, sillä se oli kalan ja metsänriistan ohella harvoja tuotteita, joita sai myytyä ja muutettua rahaksi. Kotoani Naumanniemestä vietiin voita kauppaan, ja ostajia kävi meillä talossakin. Savottatyömaalle myimme myös juustoja ja maitoa. Niitylle voita kyllä otettiin omaankin käyttöön. Ja kun lauantaina kurnuttiin, otettiin talteen keskentekoista höppövoita, joka suolattiin. Itse kullekin pantiin höppöä nimikkopuulautaseen. Joka söi sen yhdellä aterialla, sille ei enää ollut toisella kerralla. (Hilma Luokkanen, 2006.)

Maitokanava

Posiolla on merkitty muistiin vain pari Maito-alkuista paikannimeä. Varmasti maitoon liittyvä paikka on Maitokanava Lehtiniemessä. Se oli Kylmäniemen kapean tyven poikki kaivettu veneväylä. Kanavaa tarvitsi niemellä sijaitseva Orjasniemen talo. Orjasniemen kuten viereisen Kylmäniemenkin talon kesänavetta oli järvenselän takana Kiekkiniemessä. Kun lehmät oli lypsetty navetalla, lypsäjät palasivat maitoineen taloihin veneellä. Kanavan kautta Orjasniemen talon väki saattoi soutaa lasteineen kotirantaan asti. Kanavan yli johti polkusilta. Sittemmin kanavan poikki on rakennettu maantiepenkka. (KKTK, Posion paikannimikokoelma; Elisabet Palo, 1992.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Poronhoitovuoden kesä oli vanhaan

aikaan vähätöisempää kuin nykyisin. Poromiesten tarvitsi puuttua porojen elämään korkeintaan kaikkotamalla niitä pois viljelyksiltä tai hyviltä niityiltä. Vasojen kesämerkintään alettiin 1920-luvulla.

Syystalven–vuodenvaihteen tienoille sijoittuneisiin porotöihin, poronhakuun ja erotuksiin, kului aikaa kuukauden verran.

Teuraksi otettiin 1900-luvun alussa pääasiassa härkiä eli edellisvuonna kuohittuja urosporoja. Myyntiin vietiin paljolti vain jäädytettyjä paisteja.

Suurimmat poronomistajat olivat yleensä muutenkin vauraita. Isot porotalot piti poronhoitotöissä renkiä.

Sydäntalvella hiihtomiehet paimensivat poroja, jotta ne pysyivät ruokailemassa kiekeröissä eli jäkälää kasvavilla talvilaidunalueilla omistajan asuinpaikan lähellä. Porot pidettiin tarkasti oman paliskunnan alueella.

Yksi poronhoidon kannattavuuden perusta oli, että poro itse etsi ravintonsa luonnosta myös talvella kaivamalla lumen alta. Kun kaivu käy liian vaikeaksi, porot vaihtavat etsimään puilla kasvavia luppo- ja naavajakälä.

Pahoina talvina porojen hätäravinnoksi kaadettiin puita runsaasti vielä 1900-luvun alussa. Paljon myöhemmin 1900-luvulla poroille pudoteltiin männyistä kuivia luppo-oksia.

Porojen kiekeröinti jatkui tavallisesti huhtikuulle, jolloin porojen ravinnonsaanti helpottui ja vasomisaika lähestyi.

Poroilla oli suuri taloudellinen arvo myös ajoeläiminä 1900-luvun alkuun asti. Sen jälkeen se oli enenevästi lihaeläin ja kaupanteon kohde.

Poroa käytettiin ajokkaana varsinkin sellaisissa taloissa, joissa ei ollut hevosta. Ajokasporoiksi käytettiin pääasiassa härkiä, joskus myös vahvoja vaatimia, jotka kesytettiin ja koulutettiin. Poro valjastettiin puisen ahkion tai kelkan eteen vetämään polttopuita, heiniä tai lehtikerppuja. Pelkkää matkustajaa varten oli ahkiota pienempi pulkka. Poro saattoi vetää myös matkustajaa suksilla.

Poron käyttö pidensi talven ajokautta, sillä porolla pääsi maastossa alku- ja lopputalvesta silloinkin, kun maasto ei kestänyt hevosta.

Matkalla poron täytyi välillä antaa kaivaa syötävää. Kun ajoja ei ollut, ajoporot pidettiin laiduntamassa talon lähellä.

Kauppatavaran pitkän matkan pororaitoliikenne Posiolta ja Kitkalta Ouluun kulki Ranuan ja Pudasjärven kautta. Hevosella ajettiin samaa talvitietä. Pororaitoliikenne Ouluun loppui noin 1907.

Jukka Höyhtyä

Pitkässä raidossa yli 20 poroa oli kytketty kelkkoineen jonoksi, jota ohjasi jopa vain yksi mies keulassa. Yksi raitoporo veti parin sadan kilon kuorman. Raidolla ehdittiin käydä Oulussa vain kaksi kertaa talvessa.

Ajoporon piti osata mennä suoraan. Kädellä näytettiin porolle merkki, jos piti kääntyä vasempaan tai oikeaan. Isäni kävi porolla Kiekkijärven suunnalla vähän lumen aikana pitämässä verkkoja jään alla. Hän päästi ajoporon kalastuksen ajaksi metsään kaivamaan. Kun palkisen miesten kesken kuljimme hakemassa poroja, miesten reppuja vetivät härkäporot pulkilla talosta toiseen. Miehet liikkuvat suksilla ja yöpyivät näissä taloissa. Kun porotokka oli saatu kokoon, sitä kuljetettiin eteenpäin päivä kerrallaan kohti erotusaitaa. Erotukseen lähdettiin vanhaan aikaan vasta tammikuulla, kun keli riitti poronlihojen ajamiseen aidalta pois hevosella (Matti Kylmäniemi, 2006.)

Isossa pirtissä

Timisjärven poropaliskunta on saanut nimensä Timisjärven talosta, jonka isäntä oli 1900-luvun alun suuria poronomistajia. Valtaosa paliskunnan poroista pyrittiin kuljettamaan eroteltaviksi poroaitaan, joka sijaitsi talosta noin kolmen kilometrin päässä Väätimöntunturin itäpuolella. Paliskunta piti ennen erotusta yhden kolmesta vuotuisesta kokouksestaan. Lähes aina kokouspaikkana oli Timisjärven talon pirtti. Noin vuonna 1840 tehtyä, hirrestä veistettyä ja lautavuorattua päärakennusta (28 x 9 metriä) pidetään Posion suurimpana talonpoikaistalona. Pirtillä on pinta-ala on lähes 80 neliömetriä. Pirtti oli pitkään suosittu matkalaisten ja poromiesten yöpymispaikka. (Matti Kylmäniemi, 2006; Posion vanhat kuvat, 1998.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Verkot olivat Posiolla 1900-luvulla

Yleisin kalanpyydys, vaikkakin nuotta oli tehokkain. Toisen maailmansodan aikoihin Posiolla oli yhtä nuotta kohden noin 200 verkkoa.

Verkoilla käytiin kahdesti vuorokaudessa aamulla ja iltapuolella. Verkko laskettiin puiikkarilta yleensä pohjaan ja tarvittaessa ankkuroitiin ja merkittiin.

Usein verkot lasketaan liittämällä päistään yhteen jonoksi, josta Posiolla käytetään nimitystä jata. Vapeet ovat maahan riviin lyötyjä seipäitä, joille verkko levitetään kuivumaan.

Kun kesäpäivänä lämpimät rantavedet houkuttelivat kalaa lahtiin niin sanotusti paisteelle, niitä voitiin pyytää käestämällä. Kalojen etupuolelle laskettiin varovasti verkko, ja sen jälkeen vettä iskemällä kalat ajettiin kohti verkkoa.

Verkkojen laatu ja havaksen eli liinan tiheys riippui pyydystettävästä kalalajista. Pienisilmäisen verkon lanka oli ohutta, isosilmäisen paksumpaa.

Verkon jälkeen lukuisimpia pyydyksiä olivat katiskat ja rysät, joissa kala ui nielumaisen osan läpi pyydyksen sisälle. Niitä pantiin veteen jo heti keväällä, kun joki- ja rantajäihin oli sulanut aukkoja. Kevätpyydykseen kävi varsinkin hauki, joka voitiin perinteisesti kuivata ulkoilmassa.

Tuulastuksessa pistettiin pimeällä kaloja veneestä keihään tapaan pitkävartisella atraimella, jonka kärjessä oli rivi rautapiikkejä. Kalat nähtiin, kun vettä valaistiin veneen keulaan kiinnitetyn parilan päällä poltetuilla tervaspuilla. Tuulastamiseen sopivat rantamatalikot ja erityisesti jokivedet, joissa liikkui syksyllä kutukalaa, kuten rasvaista siikaa ja harjusta. Niistä saatiin hyvää suolakalaa.

Kolkkakalastukseen lähdettiin, kun järviin oli tullut kantava kirkas jää. Rantajäillä ja matalikoilla edettiin varovasti ja tähyiltiin, näkykö jään läpi kalaa. Kun kalan kohdalle jäähän lyötiin lujasti, painealto tainnutti kalan. Jäähän tehtiin reikä ja kala otettiin ylös. Saaliina oli tavallisesti made. Kolkkaaminen oli etenkin poikien puuhaa.

Koukkupyynnätiä olivat esimerkiksi pilkkiminen talvella ja myös kesällä, onkiminen, uistelemineen sekä pitkäsiima, joka oli tehokkain. Pitkässäsiimassa pitkään selkäsiimaan sidottiin syöttillä varustettuja koukkuja.

Kirjailija Reino Rinteen tekstin mukaan Posiolla oli ennen 120 jokea tai purovirtaa, josta sai helposti repullisen tammukoita eli purotaimenia.

Etelä-Posiolla on nimitetty vonakoimiseksi esimerkiksi metsälammissa harrastettua onkimista, jossa käytettiin syöttinä sammakonpoikasta. Vonakkasyötti oli hyvä ottamaan, varsinkin jos se oli niin veres, että se vielä liikkui.

Aapo-Matti Salmi

Verkkoliinan kutominen käsin aloitetaan muutaman silmän levyisellä suolella eli luomuksella. Se tehdään noin kaksi kertaa valmiin liinan mitaiseksi. Suolen läpi pujotetaan päänuora, joka kiinnitetään verkkotooliin. Verkkolanka kierretään ja solmitaan puisen ohuen kalvoimen ympärille joka silmässä. Jos on puolitoista tuumaa leveä kalvoin, tulee kolmituumainen silmä. Yhden siikaverkon kutomiseen kuluu pari päivää. Verkkoliinan ala- ja yläreunaan solmitaan tukinuora, paula. Yläpaulaan pannaan koikoiksi tuohisia käpryjä ja alapaulaan painoksi pikku kivin painotettuja tuohikiveksiä. (Edvard Kaukua, Herman Kulojärvi ja Lassi Tuomivaara, 1959.)

Kalan niminen

Posiolla on melko runsaasti paikkoja, jotka on nimetty kalojen tai kalanpyynnin johdosta. Esimerkiksi Ahvenlampia on kymmenkunta. Tunnetuin ahvenen mukaan nimetty vesistö on kirkon luona Kitkajärveä ja Posiojärveä yhdistävä Ahvensalmi. Yleisellä ja tärkeällä muikulla on nimetty vain pari paikkaa. Sen sijaan melko monta nimeä on antanut särki, jota sitäkin käytettiin nykyistä niukemman toimeentulon aikana suolakalana, pottujen kanssa keitetynä tai kuivattuna. Muita kaloja nimissä ovat esimerkiksi hauki, säynäjä, lohi, siika ja harri. Verkko-paikkoja on kirjattu muistiin muutamia, mutta katiska- tai rysä-paikkoja ei yhtään. (Posion historia; KKTK, Posion paikannimikokoelma.)

Korouoma on hienojen maisemien

luontoretkeilykohde, jossa on retkeilyreittien varrellakin säilynyt monenlaisia jälkiä erätalonpoikaisesta luonnon käytöstä, kulttuurihistoriasta.

Uomaa ja sen lähiympäristöä on käytetty maa-, metsä- ja porotaloudessa sekä kulkureittinä. Purovedet on tunnettu hyviksi onkipaikoiksi, ja metsissä on pyydetty riistaa oravista karhuihin.

Korojokivarren reheviä tulvaniittyjä uoman pohjalla on niitetty viikatteella karjan rehuksi ainakin 1800-luvulta asti 1950-luvulle. Iso niitty on muun muassa Pajupuron autiotuvan vieressä ja kolme kilometriä tuvalta ylävirtaan.

Niityillä on myös pidetty laitumella lähiseudun talojen lampaita ja hevosia. Niittyjen käytön loputtua avoimet niittyaukiot ovat alkaneet metsittyä koivikoiksi.

Korouoman eli Koron seudun metsiä on hakattu 1880-luvulta lähtien. Sahapuut uitettiin Kemijoen suuntaan pitkin Korojokea ja siihen yhtyvää Kurttajokea. Korojoen yläjuoksulla viimeinen uitto oli 1930-luvulla, mutta alajuoksulla uittamista jatkettiin vielä vuosikymmeniä.

Vanhasta metsätaloudesta kertovat muun muassa uittorännin jäänteet Korojoen keskivaiheilla ja Kurttajoen Koivukönkäällä sekä kämppien jäännökset ja uoman pohjalle johtaneiden hevostukkiteiden pohjat.

Pajupuron autiotuvan luona on jäänteitä entisestä ruukin eli savotan pääpirstistä. Siihen kuului majoitusrakennuksen lisäksi hevostallit, sauna ja kauppa. Autiotuvalle metsäautotieltä laskeutuva polku on alaosaltaan vanhan hevostien paikalla.

Koivukönkäältä johti uoman pohjalle pitkä ja jyrkkä uittoränni. Siihen liittyvän uittotammen eli -padon tulviminen syövytti könkäälle uuden uoman. Tulviminen johtui tarinan mukaan siitä, että tammen vahti oli juonut kiljua ja nukahtanut.

Saukkovaaran kohdalta uoman pohjalle tulipaikalle suoraan johtava polku on vanhaa Vohon erämaataloon Pernun kylältä johtavaa hevostietä, Vohontietä. Voholta jatkui kesäpolku Paasonvaaran kautta Simojärvelle.

Etelämpää uoman poikki Koivulampien välitse kulki Kolkontie, Pernun ja Kolkonjärven välinen noin 20 kilometriä pitkä polku ja hevostalvitie.

Vohon erämaa-asutus sijaitsi Saukkovaaran-Purnuvaaran aluetta vastapäätä Korouoman lounaispuolella noin puolentoista kilometrin päässä uomasta. Vohon ja Kelan tilojen päärakennukset sijaitsivat samassa pihapiirissä.

Korouoman eteläpuolen metsätien varressa Vohon pohjoispuolella oleva kivi-

ladelma, kalkkiuuni, kuvastaa maatalouden omavaraisuutta Voholla. Polttamalla halkolataus saatiin päälle holvattu kiviaines murenemaan, ja sitä voitiin käyttää maanparannusaineena. Jäljellä oleva uuni on jäänyt polttamatta.

Veimme Pernusta 400-500 kuution erän pöllejä Kurttajokea ja Korojokea pitkin Auttijärvelle vuosien 1949-50 tienoilla. Meitä oli työssä kaksi nuorta miestä ja yksi poika. Koivukönkäällä puut jäivät röykkiöksi könkään alle. Saimme vähän apuvoimia, ja kantopommien avulla ja kekseillä nykimällä röykkiö purkautui vähitellen. Aamuun mennessä olimme päässeet Korojoelle ja levähdimme Kurttajoen haarassa melko uudessa kämpässä. Teimme polttopuuhiemistä lautan ja sille kolme istuinta peräkkäin ja lähdimme Korojokea alaspäin. Lautan avulla oli rantoihin tarttuneet pöllit helppo irrotella. (Urho Meriläinen, 1995.)

Pajupuron pirtti

Pajupuron autiotuvan paikalla Korouomassa oli 1900-luvun alussa savotan keskus, pääpirtti. Siihen kuului majoitusrakennus, hevostallit, sauna ja kauppa. Pirtillä asuivat työnjohtajat ja osa hevosmiehistä. Lähistöllä oli useita muita tukkikämppejä. Pääpirtille tuli Pernun kylältä hevostalvitie, Läskitie. Sen loppuosa oli samalla tukkitietä ja sijaitsi nykyiseltä metsätieltä tuvalle johtavan polun paikalla. Vohon talon niittyä Pajupuron tuvan länsipuolella niitettiin viimeksi 1943. Niityn alapään maapato edisti kasvua ja varastoi uittovettä. (Kalpio ja Bergman, Lapin perinнемäisemat, 1999; Urho Meriläinen, 1995.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Posion alue oli pitkään sydänmaata,

jossa paikasta toiseen kulkemisessa oli ihmisen lihasvoiman apuna vain painovoima, tuuli sekä poro ja hevonen.

Täällä vaarojen ja järvien pilkkomalla ylänköseudulla ei ole loivapiirteisten jokilaaksojen kaltaisia pitkiä luontaisia väyliä, joita myös tiet jo varhain alkoivat seurailla.

Vielä Posion itsenäistyessä vuonna 1926 alueella oli kokonaan valmiina tieyhteys ainoastaan Kitkan rannasta Raistakasta Taivalkoskelle ja edelleen esimerkiksi Ouluun. Lisäksi oli kylien ja vesistöjen välisiä jalka- ja kärrypolkuja. Vesistöt olivat yhä hyvin tärkeitä liikenneväyliä.

Kulkemiseen on monta syytä. Haettiin, vietiin, saalistettiin, kylästeltiin tai käytiin toimittamassa jokin asia.

Karjanrehu voitiin korjata ja ajaa niityltä kymmenien kilometrien päästä. Puolisioehdokasta voitiin katsastaa vieläkin kauempaa. Savottaan voitiin hiihtää päiväkausia.

Kauppatavaraa jouduttiin hakemaan jopa Oulusta, ensin poroilla, sitten hevosilla. Rahdinajo antoi monelle työtä 1900-luvun alkuun asti. Ammattikulkijoita olivat myös maalaiskirjeenkantajat.

Paikkakunnalle saapuneet kulkukauppiat ja viranomaiset käyttivät tietenkin samoja kulkukeinoja kuin asukkaatkin.

Jalkamiehen tai -naisen kuorma kulki repussa tai peräveturissa eli puisessa ahkiossa.

Nuorison tarve kanssakäymiseen sai liikekannalle esimerkiksi luistimet jalassa. Vähälumiset pakkasilmat loppusyksystä olivat mieleen. Keskikesä ja kevätalvi houkutteli vaaran päälle ihailemaan maisemia.

Syksyllä oli hyödynnettävä kierän aika, jolloin maat olivat jo jäätyneet, mutta lunta oli vähän. Silloin reki huilasi helposti. Vesistöihin saatiin ensiksi ”miehen kestävät” jäät ja sitten ”hevosjää”.

Hevosrein ja suksin kuljettavat talvitiet seurasivat mieluusti järviä, soita ja uomia ja välttivät jyrkkiä rinteitä. Kevättalvella kovan hangen aikana kulku oli vaipaampaa.

Polkuja tai polkujen haaroja merkittiin puihin veistetyillä pilkoilla. Suo-osuusia voitiin porrastaa eli tehdä niille pitkospuita pyöreistä rungoista. Myös yleisten talviteiden järvitaipaleita viitoitettiin. Viimeisimmät polut olivat ahkerassa käytössä 1950-luvulle asti.

Vesikulkureitit mahdollisine kareineen ja koskineen piti tuntea. Tärkeimmän jokiyhteyden merelle asti tarjosi Etelä-Posiolle yltävä Iijoen latvavesistö. Suurimpia vesikulkuneuvoja Posiolla ovat olleet kirkkoveneet sekä 1910-luvulla höyryalus ”Kitka”.

Lyhyiden maataipaleiden yli vene vedettiin teloja pitkin. Kauempaa jalkaisin saapunut pääsi asutuksen kohdalla vesistön yli huutamalla venettä.

Luisteleminen oli täällä aika yleinen kulkutapa. Toiseen kyläänkin asti luisteltiin hyvillä jäillä. Kerran meitä lähti porohommiin parikymmentä miestä. Luistelimme Taipaleesta tukinsiirtolaitokselle, kävelimme maanaksen yli Livojärven rantaan ja jatkoimme luistelemalla. Välillä yksi mies joutui veden varaan. Toinen hiljalleen luisteli lähemmäksi ja heitti hänelle suopungin päin. Lohirannan kylän kohdalla Kitkassa on Tiirikivi, jonka luokse nuorisoa kokoontui luistinjäiden aikaan. Kivelle tehtiin iso nuotio, ja jäällä voitiin pyöriä piiriä. Akanlahtelaiset uskottelivat kerran meille nuoremmille, että he olivat sen kiven siihen tuoneet. (Kauko Pätsi, 2006.)

Oravannahkatie

Posiolaistentie ja Oravannahkatie olivat Suorsan kylän asukkaiden nimityksiä Posionkylän ja Kemijoen Auttin kylän väliselle kulkureitille, jota käytettiin ennen kuin maantie valmistui 1920-luvulla. Nimitys viittasi Rovaniemelle myytäväksi vietyihin oravannahkoihin. Talvisin tällä ”tiellä” käytettiin hevosta ja suksia, kesäisin käveltiin. Tie tuli Auttista Auttionvaaran kautta ja Ulkujärven eteläpäästä Suorsan Rajataloon, joka tarjosi tarvitseville yösijan. Talvella tie jatkui järveä pitkin ja kesäisin rantaa pitkin Rinteen talon kautta suoraan Palojoelle ja siitä Soikkokankaan ja Soikkovaaran välistä Posion suuntaan. Suorsa kuului tuohon aikaan Rovaniemen pitäjään.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

odin tekstiilien valmistus ja huolto

kuului talonpoikauskulttuurissa valtaosin naisten tehtäviin.

Vaativaa kutojan työtä kangaspuilla opetettiin tytöille jo pienenä. Erityisesti piti huolehtia kangaspuiden oikeasta poljentajärjestyksestä, kuteen tasaisuudesta ja hyvän reunan muodostumisesta.

Yleisin kotikutoisten kankaiden raaka-aine oli lampaanvilla. Villa kerittiin lampaista neljäkin kertaa vuodessa. Se puhdistettiin ja pehmennettiin karstaamalla ilmaviksi hahtuviksi, joista voitiin ruveta kehräämään lankaa. Rukit surisivat pääasiassa keskitalvella iltapuhteiden aikaan.

Kehrätty yksisäikeinen tai kerrattu monisäikeinen lanka vyyhdettiin odottamaan käyttöä. Lanka tai kangas värjättiin tarvittaessa osto- tai kasviväreillä.

Kangaspuilla kudottiin monenlaista: sängynpeitteitä, pukukankaita, pöytä-, pyyhe- ja tyynyliinakankaita. Kankaankudonnan aikaa oli kevättalvi.

Poljettavat ompelukoneet vaatteiden neulonnassa yleistyivät Posiolla 1920-luvulla. Pienempiä välineitä olivat sukkapuikot, virkkauskoukut ja neulat. Koristelussa, kuten liinojen kirjonnassa, tekijä sai toteuttaa taiteellista ilmaisuakaan.

Kun villalankaa yhdistettiin ostettuun puuvillalankaan, saatiin niin sanotusti puolivillaista. Pellavasta ja hampusta muokattiin kasvikuutua, josta kehrättiin lankaa. Pellavasta tehtiin tekstiilejä, hampusta esimerkiksi loimi-, ansa-, verkko- ja suutarinlankaa sekä köysiä.

Raanua käytettiin peitteenä sängyssä ja matkareessä. Perinteisessä raanussa on pellavainen pohjakudos ja villainen, värikäs kuviokude. Kun raanuun ommeltiin kiinni karvapäällisiä lampaantaljoja, saatiin todella lämmin veltti eli rouko. Lakanoita talonpoikaistalojen vuoteissa ei nähty.

Tekstiileissä oltiin varsin omavaraisia 1900-luvun alkuvuosikymmenille asti. Silloin monipuolisempien ostovaatteiden hankinta ja uusien muoti-ihanteiden seuraaminen alkoi yleistyä nopeasti.

Iso pyykki pestiin jopa vain yhden kerran vuodessa, pienempiä lisäksi. Pesupaikka oli ulkosalla. Pesuaineiksi valmistettiin koivuntuhkasta lipeää ja teuraseläinten rasvasta ja luista saippuaa. Isoja villatekstiilejä ja mattoja puhdistettiin talvella kovan pakkasen ja lumen avulla. Tekstiilien säilytystila oli aitasaa.

Kansanomainen käsityötaito elää kansallispuvuissa. Posio kuuluu Koillismaan kansallispuvun käyttöalueeseen. Koillismaan naisen kansallispuvun hameen raitamalli on saatu Posion Naumanniemen talosta vanhasta kangastilkusta: sinipohjaista kangasta koristavat punaiset, vihreät ja valkoiset raidat.

Jorma Oikaraisen kokoelma

Räätälin kuten suutarinkin työtä teki yleensä mies. Keskiposiolainen Heikki Kanerva oli paikallinen raatari eli räätäli, joka teki miesten päällysvaatteita. Miesten vaatekertaan kuului 1900-luvun alussa tavallisesti puuvillaiset alushousut ja -paita, päällyshousut ja lyhyt päällystakki sekä takin alla napitettava villakangastakki tai liivi. Päällyshousut olivat sarkaa, joka oli tamppautettu kotikutoisesta täysvillakankaasta. Jalkineissa, pitkä- tai lyhytvartisissa nahkasaappaissa, käytettiin villasukkaa tai huovutettua villasyylinkiä, jalkarättiä ja pohjalämmikkeenä kenkäheiniäkin. Lyhytvartisen nutukkaan varsi sidottiin langasta kudotulla paulanauhalla. Päässä oli talvella karvalakki ja kesällä hattu tai lippalakki. (Eemil Kanerva, 1963; Posion vanhat kuvat, 1998.)

Miekkasaari

Miekkasaari on asuttu Posiojärven niemi Keskiposioilla Rovaniementien eteläpuolella. Se oli myös maatilan ja suvun nimi. Miekkasaari nimissä ei tiedetä selitystä. Tunnetuin miekkalainen oli Juho Aapo Miekkasaari, jolle on annettu suurin kunnia itsenäisen Posion synnystä. Vuonna 1942 kuolleiden Juhon ja hänen vaimonsa Eriika Miekkasaaren omaisuus, mm. tekstiilit, luettelotiin perunkirjassa tarkasti. Juho Aapon päällysvaatteista mainittiin yksi kokopuku, vanha turkki, neljä takkia ja kaksi hattua. Eriikalla oli 68 vuoden iässä monipuolinen varasto kankaita: pellavaa, silkkipellavaa, puuvillaa (mm. flanellia, värjättyä sertinkiä ja painettua kretonkia), puolivillaa, villaa sekä kiiltävää satiinia. (Posion seurakunnan arkisto.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Paikalliseen elämäänsä ja selviyty-

miseensä keskittynyt talonpoika oli kristillisen seurakunnan jäsen ja kirkollisen hallinnon alainen. Kirkollinen huolenpito koski kristittyä syntymästä kuolemaan asti.

Kirkko selitti kotosalla tai matkan päässä tehtävän työn olevan Jumalasta lähtöisin. Lutherin mukaanhan Jumala tarkoitti luomisessaan, että ihminen tekee työtä saadakseen elannon ja muut tarpeet itselleen ja läheisilleen.

Kirkon merkitys kansan sivistäjänä oli vuosisatojen ajan aivan keskeinen. Varhaisimmat kansanopetuksen muodot posiolaisillakin olivat kirkollisia. Kirkko opetti lukemaan; kotien peruskirjallisuutta olivat Raamattu, katekismus ja muut hengelliset teokset.

Merkittävin toimintamuoto kirkon kasvatuksessa ja opetuksessa nuorisolle oli rippikoulu. Ennen vuotta 1926 Posiolla ei pidetty varsinaisia omia rippikouluja, sillä Posion seurakunta aloitteli vasta tuolloin itsenäistä toimintaansa. Posion alue koottiin useiden naapuriseurakuntien osista.

Posion omat rippikoulut pidettiin alkuaikoina kirkkorakennuksessa. Rippikoulu tavoitti lähes kaikki nuoret. Osallistumista pidettiin tärkeänä.

Vastuu kansanopetuksesta siirtyi seurakunnilta kunnille 1920-luvun alussa. Sen takia kirkollisen kasvatustyön luonne alkoi muuttua.

Kirkon ja koululaitoksen kasvatustyöllä Posiolla on ollut hyvin monenlaisia yhteyksiä. Erikoisuus oli syrjäisimmillä kylillä taloissa 1931–41 yhteistyössä järjestetty tilapäinen kiertokoulu.

Jumalanpalvelushuone eli väliaikainen kirkko tehtiin talkoilla vuosina 1926–27 Posio- ja Kitkajärvien välisen Ahvensalmen rannalle. Jumalanpalvelukset pidettiin ennen kirkon valmistumista lähellä sijainneessa yksityispiirtissä.

Viranomaiset olivat osoittaneet kirkolle paikan noin 400 metriä idempää, mutta isännät pitivät rantaa parempana vesikulkuyhteyden vuoksi. Jokaisen 16–50-vuotiaan miehen kuului tehdä työmaalla kymmenen työpäivää, ja talojen piti lahjoittaa tukkipuita.

Perimätiedon mukaan paikallinen kauppias teki rakennuksen (n. 22 x 12 metriä) piirustukset tupakka-askin kanteen. Hirsiseinät pinnoitettiin vain sisäpuolelta. Kellotapuli tehtiin katonharjalle.

Jumalanpalveluksia pidettiin aluksi harvoin, mutta niissä kävi 300–400 ihmistä. Väki saapui hiihtäen, hevosella, kävellen, veneellä tai polkupyörällä. Kirkonmenot kestivät kaksi tuntia.

Jumalanpalvelushuone vihittiin vakinaiseksi kirkoksi vuonna 1953 laajojen muutosten jälkeen. Erillinen kellotapuli valmistui 1957.

Posion kirkollisia asioita hoiti ensin sivutoimisesti naapuriseurakunnan pappi. Ensimmäisen oman vakituksen papin seurakunta sai 1936.

Puutavaraa kirkon rakennukselle sahattiin Soudunsaaren vesikäyttöisellä sahalla Soukkapurolla puolentoista kilometrin päässä. Hirret palkittiin eli veistettiin itse työmaalla. Siihen aikaan oli käteviä hirrenveistäjiä. Kun he pistivät hirren selkään ohjarilangan, hirren sivusta tuli hyvin suora, melkein kuin sahattu. Ensimmäin käytettiin kirvestä, joka otti puuta rouvimasti, sitten pienempää, jolla veistettiin sievästi. Tuli suuret lastuläjät. Kun oli taitava mies, niin hirteen ei jäänyt koloja. Kirkon penkit, saarnastuoli ja alttarikaide tehtiin sahattua ja höylätystä tavarasta. (SKS, Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely, Elmer Kylmäniemi, 1979.)

Ahvensalmi

Kitka- ja Posiojärvien välisen Ahvensalmen Posion kirkon luona ylittää yksi paikkakunnan vanhimmista maanteistä. Salmessa on nykyisin ainakin viides silta. Ensimmäinen leveä, autolla ajettava silta tehtiin kesällä 1929 osana tieyhteyttä etelään. Sitä ennen salmessa oli kevytrakenteisempi lankkusilta. Ahvensalmi on ollut kauan tärkeä vesikulkuväylä. Alueelta on esihistoriallisia löytöjä. Perimätiedon mukaan salmea levennettiin ja syvennettiin 1900-luvun alussa höyrylaiva Kitkan liikennöimisen vuoksi. Sitä ennen salmessa vain lirsi vesi järvenpinnan laskun seurauksena; yli pääsi kahlaamaan pitkävartisilla saappailla. Järvien välinen toinen salmi jäi järvenlaskussa kuivilleen. (KKTK, Posion paikannimikokoelma, Leena Paldanius 1963; Posion vanhat kuvat, 1998.)

Erätalonpojan Keinot -matkailupolun opastaulujen aiheet ja sijainti kartalla

POSIO

1. Vanha elämäntapa
2. Peltoviljely
3. Karjanhoito
4. Kansanlääkintä
5. Ihminen ja maisema
6. Savotat
7. Turkismetsästys
8. Uitto
9. Talvitiet
10. Linnunpyynti
11. Maitotalous
12. Poronhoito
13. Kalastus
14. Korouoma
15. Kulkeminen
16. Tekstiilit
17. Kirkko
18. Järvenlaskut
19. Niittytalous
20. Tarinaperinne
21. Poroerotus
22. Lämpö ja valo
23. Sepäntyöt
24. Viljasta leiväksi
25. Tervanpoltto
26. Hevonen
27. Ruokatalous
28. Tukinsiirtolaitos
29. Hirsirakentaminen
30. Nuottakalastus
31. Vesiliikenne
32. Sauna
33. Kansanperinne
34. Tienrakennus
35. Erätaidot

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Järvenlasku tarkoittaa vedenpinnan

alentamista tarkoituksellisesti syventämällä vesistön laskujokea tai -puroa. Järvenlasku aiheutti sen, että matalat ranta-alueet paljastuivat veden alta ja alkoivat työntää kuivan maan kasvillisuutta.

Perinteisen karjanhoidon suurin haaste oli eläinten ruokinnan järjestäminen pitkän talven aikana. Suurin osa rehusta hankittiin Posion alueella 1900-luvun alkuun asti luonnonniityiltä.

Niittyjä aikaansaatiiin perkaamalla eli raivaamalla, paisuttamalla eli tulvittamalla sekä laskemalla järviä ja lampia.

Järvenlasku tuotti onnistuessaan kerralla runsaasti uusia rantaniittyjä. Järvirannat ja vesijättömaat olivat Posiolla halutuimpia niittymaita 1800-luvulta lähtien, jolloin järvenlaskuja eniten toimeenpantiin.

Suurimmat Posion alueella niittytalouden vuoksi lasketut vesistöt ovat Livojärvi (ennen vuotta 1836) sekä Posiojärvi ja Kitkajärvi (1840-1871). Vedenlaskulla aikaansaatua niittymaata nimitettiin hyödyksi.

Kitkan ensimmäinen lasku toteutettiin perkaamalla Ala-Kitkasta lähtevän joen alkua Kiveskoskea ja Kuusamon Käylän koskia vuosina 1840-42. Järven pinta ale ni asiakirjojen mukaan kuusi korttelia eli noin 0,9 metriä.

Vuosina 1866-71 syvennettiin jälleen Kiveskoskea ja Käylän koskia sekä Posion nykyisen kirkon viereistä Ahvensalmea, niin että vesi laski edelleen kahdeksan korttelia eli noin 1,2 metriä. Laskuihin oli viranomaisen lupa.

Kitka- ja Posiojärven laskussa työn tekivät järven ranta-asukkaiden perustaman järvenlaskuyhtiön osakkaat ja heidän työmiehensä. Ensimmäiseen laskuun sitoutui osallistumaan 45 talonmistajaa. Työpäiviä tehtiin yhteensä kymmeniä tuhansia.

Järvenlasku onnistui parhaiten Posiojärvellä, jonka ranta-alueet ovat matalat. Sieltä lisäniittyä saivat myös Kitkajärven rannoilla asuvat järvenlaskuyhtiön osakkaat. Paitsi niittämiseen voitiin niittyjä käyttää myös laitumina, jopa muokata pelloiksi. Niittäminen nautakarjan rehuksi loppui vähitellen 1960-luvulle mennessä, mutta poroille kortteikkojen satoa on korjattu myöhemminkin.

Muistona järvenlaskusta maastossa erottuu paikoin selvänä kynnyksenä entinen ranta. Sen muodostivat ennen laskua 2,1 metriä korkeammalla olleen järven rantavoimat kuten aaltoilu ja jäiden liike.

Rantaviivan siirtyminen liitti saaria toisiinsa ja mantereeseen, muutti kareja saariksi ja kuroi lahtia lammiksi. Kuivaa vesijättömaata eli naatikkaa on käytetty

Reino Hämeenniemi

varsinkin Kitkajärvellä rakennusmaana.

Vanhaa rantaa paljonkin ylempänä sijaitsee maankohoamisen seurauksena jääkauden jälkeisen suur-Kitkan vanhoja rantavalleja.

”... on Kitkan järvenlaskuyhtiö ilmoittaen, että mainitulla kaivamisella ei ole saavutettu aiottua tarkoitusta, vaan työ on vielä tuskin puoliksi tehty ja järven rannat, jotka ovat tästä kaivamisesta muuttuneet upottaviksi soiksi, ovat usein aiheuttaneet hallavahinkoja lähellä sijaitseville tiloille /---/ anout sellaisiin toimiin ryhtymistä, että Posiota ja Kitkaa sekä niihin yhteydessä olevia järviä voitaisiin /---/ laskea kahdeksan korttelia, minkä avulla kaikki hallanarat suot järven ympärillä kuivuisivat ja syntyisi jonkin verran yli tuhat häkinalaa niittyä sekä vesiperäiset peltomaat noin kuudellakymmenellä järven ympärillä olevalla niityllä paranisivat merkittävässä määrin ja yhä useampi tila saisi lisäystä niukkoihin ja huonoihin heinävaroihinsa.” (Ote Oulun läänin kuvernöörin päätöksestä 30.6.1964 Kitka- ja Posiojärvien toisesta laskusta, Oulun maakunta-arkisto.)

Kaivokset

Posiolaiset paikannimet, joiden määrite- eli alkuosana on kaivu, kaivo tai kaivos, viittaavat siihen, että paikan historiaan on kuulunut vedenpinnan alentaminen tai veden ohjaaminen kaivamalla. Kaivoslammesta etsittiin siis heinää eikä malmia. Esimerkiksi Kaivulampi Peräposiolla Kiviahon ja Pitkänahon eteläpuolella: ”Nimi johtuu siitä, että lammen vesi on laskettu kaivamalla l. syventämällä siitä lähtevä puro, Kaivulaminpuro, joka laskee Tiironlampeen”. Moni laskettu lampi on toki säilyttänyt vanhan nimensä. Sana kaivos merkitsee kansankielessä myös paikkaa, josta porot koparoillaan kaivavat talvella lumikerroksen alta jäkälää tai porojen mahdollisuutta kaivaa sitä. (KKTK, Posion paikannimikokoelma; Nykysuomen sanakirja.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

alviravinnon saanti karjalle oli työ-

läästä 1900-luvun alkupuolelle asti. Heinää ei viljelty vaan kerättiin luontaisilta kasvupaikoilta. Näitä niittyjä oli kaikenlaisten vesistöjen rannoilla sekä soilla.

Niittymaot olivat karjan pidolle ja siten elannolle välttämättömiä. Jo asutusta perustettaessa oli tärkeää saada riittävä määrä niittyä omaan hallintaan.

Vielä vuonna 1930 Posion alueella oli tilaston mukaan lähes 6000 hehtaaria niittyjä. Ne, joilla oli pulaa omista niityistä, saattoivat vuokrata niitä heinämaksulla.

Niittyjen korjattavuutta parannettiin raivaamalla. Vesitaloutta säättämällä, joko kuivaamalla tai väliaikaisesti tammeamalla eli padottamalla, lisättiin tuottoa. Huonoja niittyjä soilla niitettiin vain joka toinen vuosi.

Asutuksen lisääntymisen ja naimakauppojen tuloksena niittynautinta saattoi sijaita kymmenien kilometrien päässä tilalta.

Matkaa niitylle oli tehtävä usein sekä veneellä että jalkaisin. Työkalut ja ruokatarvat kuljetettiin mukana. Kauimmaisilla niityillä oltiin viikkomoissa eli -kunsissa, toisin sanoen kotona käytiin vain pyhäaikana.

Niityllä yövyttiin kämpässä eli niittysaunassa, ladossa, kodassa eli laavulla tulilla tai lähitalossa. Lähimmillä niityillä käytiin päiväselään kotoa jaloine.

Ravitsevaa ja hyvin säilyvää niittiruokaa olivat kuivaliha, suolakala, rieska, puurojauhot ja -ryynit sekä voi ja piimä. Tuoretta kalaa ja marjoja sai periltä.

Työvoimaa tarvittiin paljon. Niittäminen viikatteella oli tavallisesti riuksojen miesten tehtävä. Vanhat, naiset ja lapset vetelivät puuharavoilla. Viikatteen siipi helpotti haravointia. Pehmeillä niityillä tarvittiin suo- eli liejusukset.

Poutasäällä heinät kuivatettiin maassa levillään ennen suovaamista tai latoon kantamista. Jos oli sateen vaara, heiniä pidettiin pienissä kasoissa, lalloina tai lap-poina.

Posiolla käytettiin enimmäkseen napa- eli kekosuovia sekä saura- eli pielisuovia. Pyöreässä napasuovassa oli keskellä pystyssä yksi karsittu puusalko eli pieli, pielisuovassa useita peräkkäin tarpeen mukaan.

Suovat aidattiin, jotta porot eivät syöneet heiniä. Parhaita niittyjäkin aidattiin.

Heinäntekoa riitti juhannuksen ja loppukesän välillä viikkojen ajan. Työtä oli jopa syksyllä, jos kesä oli sateinen. Ensiksi niitettiin suoniityt. Vielä jäiden aikaan voitiin niittää kortteita rantavesiltä.

Heinät ajettiin hevosella tai vanhempaan aikaan porolla kotiin mieluiten syksyllä heti maan jäädyttyä tai kevähankien aikaan. Reen heinähäkkiin mahtui 400-

500 kiloa heinää. Lehmää kohden tarvittiin talveksi kuusi häkkiä heiniä ja yksi häkki olkia.

Kun olin pikku tyttö, olimme Jänkäsuoilla niityllä. Minulla oli urakkana ruoanlaitto. Olin pesemässä astioita purolla, jossa oli niittytammen tukkimisen takia vain vähäsen vettä. Huomasin, että kaksi mahdollittoman isoa ahventa ui siinä puoliksi kuivillaan. Touvasin toisesta kiinni, mutta se rimpuili irti. Seurasin kaloja, kunnes ne häipyivät syvempään poukamaan. Palasin ladolle toisten luokse ja kerroin saaneeni ahvenen käsin kiinni. He eivät uskoneet. Mutta kun isä kävi kahden yön perästä tammella, hän toi palatessaan toistakymmentä suurta ahventa. Totta se tuo tytär puhui, isä sanoi. Silloin syötiin hyvää kalaa. (Laina Rapo, 1993.)

Ala ja pohja

Niittyheinät varastoitiin suovissa tai ladoissa. Niittyjen koko ilmaistiin sanomalla, montako ladollista tai suovallista heiniä niiltä sai eli monenko ladonalan tai suovanalan niittyjä ne olivat. Nämä mittayksiköt ovat myös monissa niittyjen nimissä. Lehtiniemessä on ainakin vuodelta 1916 olevan kauppakirjan mukaan käytetty myös yksikköä "pohja". Kun Matti ja Karoliina Lehtiniemi tuolloin siirsivät kauppakirjalla omaisuutensa lapsilleen, Heikki-poika sai rahaa sekä "muun perintö-osuuden lisäyksenä niittyä, Kuivassuolta, Koivupohja puronvarsineen ja tekomaineen, ja Rutajärven kupeelta itäpuolella yksi pohja kaikkinen tekomaineen". Tekomaa tarkoittaa tässä raivattua niittyalaa. (Oulun maakunta-arkisto.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

ansanelämään kuului 1900-luvun

alkupuolella hyvin runsas henkinen perinne. Sitä piti yllä kiireetön elämäntapa, perhe- ja sukuskeisyys, tiedotusvälineiden vähäisyys ja maailmankuva, jossa uskomuksillakin oli vielä tärkeä sija.

Pitkien talvien iltapuhteilla tehtiin paljon tarpeellisia käsitöitä mutta myös kerrottiin tarinoita ja opittiin niitä toinen toisiltaan.

Kylästelevät sukulaiset, taloissa yöpyvät matkalaiset ja esimerkiksi eri seuduilta väliaikaisysteiksi kokoontuneet metsätyöntekijät, kuten sittemmin myös rintamamiehet, välittivät suullista perinnettä tehokkaasti.

Nykyisin tarinoita on etsitty uudelleen käyttöön esimerkiksi matkailussa, sukututkimuksessa ja kotiseutuopetuksessa.

Tarinatyyppejä ovat esimerkiksi historialliset tarinat, uskomustarinat, sadut, kaskut ja vitsit.

Kerran eli Posion Yli-Kitkalla voimakas ja suuri mies nimeltään Tyni-Matti. Hän lähti viikoksi niitylle. Veräjällä hän kuitenkin pysähtyi, istahti ja avasi konttinsa. Hän söi kaikki evänsä, pisti kontin aidan seipäaseen ja jatkoi matkaa. Lauantai-iltana palatessaan Matti otti kontin seipästä. Hän oli tehnyt viikon töitä yhdellä syönnillä.

Tämän historiallisen tarinan on muistiin merkinnyt Reino Rinne, sittemmin kirjailija, vuonna 1937. Historialliset tarinat kertovat poikkeuksellisista, huomiota herättävistä tai vaikuttavista henkilöistä, tapahtumista ja aikakausista.

Viime vuosisadan tuoreimpia historiallisten tarinoiden aiheita Posiolla on Lapiosalmella 1950-60-luvuilla erakkona asunut Elias Mäkelä.

Uskomustarinassa ihminen on vastakkain yliluonnollisen, selittämättömän kanssa. Yleisimpiä aihepiirejä ovat tietäjät, noidat, kuolema, vainajat ja paholainen sekä toisaalta ihmisten ja karjan hyvinvointi.

Lukuisissa jutuissa Suolijärvien alueella asuneesta, vuonna 1925 kuolleesta Pekasta kerrotaan esimerkiksi, että hän kostoksi loitsi entiseen asuinpaikkaansa kummituksia ja metsässä laiduntavien karjojen kimppeen karhuja.

Eteläposiolaisista Peunan Kallesta ja Holapan Paulista on monia kaskuja. Miehet tuottivat teoillaan ja suullaan tarinoita, joita toiset kertoivat edelleen. Esimerkiksi, kun Pauli palasi sairaalasta ja tuttava totesi, että vielä tämä sieltä selvisi, Pauli vastasi: ”Eihän se Jumalakaan varmoilla saatavilla kiirettä pidä.”

Kenties tunnetuin kaskujen käsittelemä posiolainen poikkeusyksilö on ollut metsätyöntekijä ja kulkumies Heikki ”Naamaliike”-Pätsi (1901-61). Hän muun

muassa asusteli metsätyökämpillä ja sai jätkiltä rahaa vääntelemällä ilmeitä ja pelleilemällä muutenkin.

Lapin legendaarisen tukkijätkä oli Nätti-Jussi, Juho Nätti (1890–1964). Hän tuli tunnetuksi kertomistaan vitsikkäistä ja liioittelevista tarinoista, jotka hän liitti omaan elämäänsä. Yhdessä tarinassa hän oli heinätoissa eikä saanut nukkua tarpeeksi, joten hän pakkasi tavaransa. Talon isäntä ihmetteli lähtöä. Jussi sanoi menevänsä sellaiseen taloon, jossa ei nukuta ollenkaan. Nätti-Jussin hahmoon on liitetty myös muiden ihmisten keksimiä juttuja. Nätti-Jussin viimeinen savotta oli Posion Palonenäkkeellä, jossa hän lapioidi multaa hidastamaan jyrkkään Korouomaan laskevien tukkirekien vauhtia. (www.rovaniemi.fi; Lapin Kansa 10.12.2003.)

Erakko- ja Kala-Eemeli

Lapiosalmen eräleirikeskuksen lähellä sijaitsevassa pienessä lautamajassa asui koiransa kanssa Elias Mäkelä, ”Kala-Eemeli” (1905-1966). Hän rakensi majan ilmeisesti 1959 ja nautti täällä yksinkertaisesta elämästä vuoteen 1966, jolloin hän heikoilla jäillä kalareissulla hukkuvi viereiseen Salmijärveen. Eemeli oli nuorena työskennellyt satamassa ja merillä, sittemmin ainakin savotoilla ja suutarina. Hän ei ollut onnistunut löytämään puolisoa. Viimeisenä kesänä hän tuli Lapiosalmen eräleirille, lahjoitti kupariristin ja tarinan mukaan lausui sen saatesanoiksi: ”Kertokaa kaikille tänne tuleville, että risti on ainoa merkki, jota kannattaa seurata”. (Lapin Kansa, 29.10.2005.)

Porojen kesämerkintä alkoi yleistyä jo 1920-luvulla. Esimerkiksi Mäntyjärven paliskunnan kevätkokouksessa 1929 päätettiin yrittää kesällä porojen hakemista ja merkitsemistä ”niin paljon kuin mahdollista”.

”Porojen kuljetuksen tulee tapahtua verrattain rauhallisesti. Hätäileminen on jätettävä kotiin. Vältettävä mikäli mahdollista jokien ja ojien yliajelua, sillä n. s. kesäporo, varsinkaan arka ei mielellään mene pahoihin paikkoihin hennon vasansa kanssa. --- Kun porot on saatu valta-aitaukseen, on siellä edelleen liikuttava mahdollisimman hiljaa ja varovasti eikä useampia henkilöitä kerrallaan. Ensimmäiseksi on laitettava hyvät savut (tervasjuurikkaita, honkaa ja turvetta) niin, että syöpäläiset kertakaikkiaan pakenevat pois ja porot täydellisesti vapautuvat niiden kiusauksesta. Sitten jonkun tunnin lepo niin poroille kuin miehillekin.” (K. J. Holster, Poromies-lehti 1931.)

Paliskunta

Poronomistajat, joiden poroja hoidetaan paliskunnan alueella, muodostavat poronhoitolain mukaan paliskunnan. Paliskuntajärjestelmä tuli pakolliseksi vuonna 1898. Suomessa on 56 paliskuntaa. Niillä on määrätty rajat ja suurin sallittu teurastuksen jälkeen eloon jäävä poromäärä. Paliskunnan jäsenellä on oikeuksia ja velvollisuuksia samassa suhteessa kuin hän omistaa poroja. Paliskunnalla on oma hallinto, jota johtaa poroisäntä. Posion alueella toimivat Timisjärven, Tolvan, Posion Livon, Mäntyjärven ja Akanlahden paliskunnat. Suurin osa Mäntyjärvestä on Ranuan ja Pudasjärven kuntien alueilla, osa Akanlahdesta Kuusamon alueella. Paliskunta-sana juontuu sanasta palkinen, joka tarkoittaa porojen oleskelu- eli palkimispaikkaa.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

lämmitys ja osittain valaistuskin

tuotettiin luontaistaloudessa puuta polttamalla. Tulisijoja oli piha-
piirissä asuinrakennuksessa, saunassa, kesäkeittiössä, riihessä, pajassa ja navetas-
sa tai karjakeittiössä.

Talon pirttiä lämmitettiin suurella pirtinmuurilla. Se sijaitsi perinteisesti pirtin ovisseinän nurkassa. Muurissa oli leivinuunina toimivan päätulipesän lisäksi yleensä yksi piisi eli nurkkataikka.

Ruoanlaittoon käytetty tulisija voitiin liittää muuriin monella tavalla. Liesi sijaitsi leivinuunin suun etupuolella niin, että uunin hiilet vedettiin siihen. Hellan eriytyessä liesi jäi hiilikuopaksi.

Kamareita lämmitettiin kapeilla pystyuuneilla. Ne oli rapattu ja kalkittu tai myöhemmin vuorattu peltikuorella kuten muuritkin.

Muurausaineina käytettiin liuskekiviä, sopivaa savea ja siihen sideaineeksi hiekkaa. Roudan vaikutus ehkäistiin rakentamalla muuri hirsiperustukselle.

Pirtinmuuri oli monin tavoin talon sydän. Leivinuunissa paistettiin ja haudutettiin ruokia. Isoimpiin posiolaisuuneihin mahtui jopa noin 30 leipää. Muurilla kuivattiin ja lämmitettiin tavaroita, ja muurin päällä voi nukkua. Muurin ja sivuseinän välisessä solassa oli säilytystilaa.

Piisi palveli pimeinä iltoina ennen kaikkea valaisimena, kun pirtissä oleiltiin ja tehtiin käsitöitä. Piisin tulella voitiin keittää.

Leivinuuniin piti olla hyvät halot, mutta piisiin kelpasivat kantojen ja juurikoiden särökset. Saunan ja navetan padan alle menivät risut ja halontekoroskatkin.

Polttopuiden teko rantteella oli tärkeää ja kovaa työtä. Sopivin aika puun ajoon metsästä oli syystalvella ja pilkontaan keskitalvella.

Hyvää polttopuuainesta olivat esimerkiksi pystyyn kuivuneet hongat eli mäntykelot sekä koivurangat, joiden oksat oli käytetty karjalle lehdesravinnoksi.

Tulipesien tuhkaa pantiin talteen, niin että sitä voitiin kylvää hangelle esimerkiksi pellon sulamisen jouduttamiseksi.

Puhdistava ja virkistävä sauna lämmitettiin vanhaan aikaan usein myös synnytystä tai kansanlääkintää, kuten kuppautsa, varten. Sauna sijaitsi poikkeuksetta erillään asuintiloista ja oli alunperin sisäänlämpiävä savusauna.

Valonlähteinä posiolaisissa maalaistaloissa 1900-luvun alkupuolella olivat piisin lisäksi pitkä päre, kynttilä(lyhty) ja valopetrolia polttava öljylamppu. Keittiön tai kamarin kalkitut seinät lisäsivät valoisuutta.

Tulta osattiin käsitellä varovasti. Pirtissä pärettä pidettiin piisissä, seinän raossa

tai omassa telineessään. Navetalla voitiin päre mukana kantaa karjalle heiniä tulipaloa aiheuttamatta.

Miehet tekivät koivu- ja mäntyhalkoja talvella kasaan ulos liiterin luokse. Kun lumet sulivat, halot kannettiin ja syydettiin rantteelta liiteriin piinohin. Se oli meidän naisten tehtävä. Mieluisaa työtä, kun näki, miten kasa pieneni! Naisille kuului myös kantaa halot taloon ja lämmittää uunit. Pirtissä oli muuri ja kamarissa kakluuni. Talvella muuria piti lämmittää joka päivä, sillä meillä oli ikkunoissa vain yksinkertaiset lasit. Kun muuri oli aamupäivällä lämmitetty, usein illalla pantiin seuraavan päivän halot yöksi uuniin kuivumaan. (Hilma Karjalainen, 1994.)

Savikot, kivikot ja hietikot

Vanhat tulisijat maaseudulla tehtiin luonnonaineksista. Tunnettuja muuraustarpeiden ottopaikkoja Posiolla ovat esimerkiksi Nuottivaaran saviesiintymä Mäntyjärvellä, Santamättäiden hietikko keskellä Yli-Kitkajärveä ja Mourujärven kivenottopaikka. Niin sanotuilla mourunkivillä vuorattiin tulipesiä. Kylillä on yhä jakokuntien yhteisiksi rekisteröityjä kiven-, saven- ja hiekanottopaikkoja, mutta niitä ei juuri käytetä. Tarveaineita haettiin talvella rekikeliä aikana hyvinkin kaukaa. Kun esimerkiksi Nuottivaaran savea haettiin Anetjärvelle, miehet yöpyivät hevosineen Mäntyjärvellä sekä mennessä että tullessa. (Pentti Mourujärvi, 2003; Hannes Ollila, 2006.)

mavaraaisessa talonpoikaiselämässä

tarvekalut valmistettiin itse. Tärkeimpiä materiaaleja olivat puu ja rauta. Rautaosat seipitettiin rautaraaka-aineesta kuumentaen ja takomalla muotoillen.

Sepäntyötä tarvittiin esimerkiksi työkaluihin, pyydyksiin, pyssyihin, lukkoihin, kulkuneuvoihin ja karjankelloihin. Tehtiin uutta ja korjattiin vanhaa. Jopa naulat taottiin itse.

Sepän tärkein pääoma oli hänen ammattitaitonsa, joka maaseudulla oli vanhemmilta sepiltä hankittua. Työskentelyä varten seppä tarvitsi sopivat työkalut, pajan ja usein apumiehen.

Ensimmäinen valittiin laadultaan ja vahvuudeltaan sopiva raaka-aine. Suunniteltiin työvaiheet ja varattiin tarvittavat työkalut lähelle. Rauta kuumennettiin kellanpunaiseksi, 800-1200 asteeseen, ja taottiin nopeasti tarpeeksi kuumana.

Hyvin yleistä sepäntyötä oli viikatteiden terien niin sanottu kallitseminen. Kuluneet terät taottiin takaisin sopivaan muotoon ja karkaistiin.

Perinteinen paja oli yksihuoneinen hirsi- tai myöhemmin myös lautarakennus, jossa oli maalattia. Varustukseen kuului vähintään ahjo, palkeet, alasin, vasaroita ja pihdit sekä karkaisuruuhi.

Ahjon hiililokseen tarvittavia sysiä tuotettiin kydetämällä pitkiä lehtipuupölkkyjä hiilimiilussa, joka oli tervahaudan tapainen maakuoppaan ladottu ja peitetty rakennelma. Sysiä syntyi myös tervanpoltton ohessa.

Tavalliset kyläseipittäjät takoivat mitä osasivat, mutta Posion Sirniön seppien on sanottu tehneen mitä he halusivat. Sirniöstä pyssyjä käytiin myymässä esimerkiksi Oulussa.

Sirniössä on seppiä ollut perimätiedon mukaan niin kauan kuin siellä on asutukin 1600-luvun lopulta lähtien. Lopulta jo hiipuvaa seppäperinnettä alettiin 1990-luvulla elvyttää tapahtumiksi ja matkailun ohjelmapalveluiksi.

Pyssyn takominen oli sepän taidonnäyte. Suurin työ oli piipussa, jonka tuli olla luotisuora. Yksi keino oli tehdä piippu rautalevystä torveksi taivuttamalla. Sauma niin sanotusti keitettiin umpeen hiekan avulla, ja torven sisään porattiin vaihteittain reikä. Toinen tapa oli porata reikä suoraan umpirautaan. Pyssyseppä tarvitsi erikoistyökaluja. Porakoneita käytettiin käsin tai tuulivoimalla.

Luoti valettiin kaneilla eli rautaisilla muottipihdeillä. Jokaiselle pyssylle piti olla omat kanit.

Sirniössä 1900-luvulla taotut pyssyt olivat suusta ladattavia rihvikkoita. Piippuun

kaadettiin ruuti, sen päälle painettiin tiukasti tappuraa ja tappuran päälle luoti. Pyssyjen osuvuutta kokeiltiin ampumalla esimerkiksi aitan seinään, josta arvokas luoti kaivettiin takaisin käyttöön.

Pyssyn piipusta pitää saada suora, niin että pyssyllä sattuu siihen mihin tähdätään. Siksi porauksen jälkeen piipun sisään pujotetaan hyvin ohut lanka. Sitä pidetään tiukalla samalla kun tähytetään piipun läpi ja pyöritellään lankaa piipun sisäpintaa myöten. Missä lanka jää pikkuisenkaan koholle, siinä kohti on mutka. Laitetaan merkki piipun ulkopinnalle, pannaan piippu alaslaskulle ja lyödään vasaralla mutkan kohdalle. Alaslaskun pitää olla vähän kouru. Taas pannaan lanka piipun sisään ja katsotaan, onko mutka hävinnyt. Kun piippu on saatu valmiiksi, siihen kiinnitetään muut rautaosat ja tukki. (Jalmari Sirniö, 1963.)

Posion Lontoo

Posion eteläisin kylä Sirniö on kehittynyt Sirniönvaaran etelärinteelle lijoen latvavesistön ääreen. Asuinpaikka oli niin hyvä, että uudet sukupolvet perustivat talonsa lähelle vanhoja taloja. Tiheään rakentamistavan ansiosta Sirniön lempinimenä on mainittu Posion Lontoo. Vanhoja rakennuksia on paljon jäljellä, mutta paljon on purettukin. Sanonnan mukaan Sirniö oli niin omavarainen, että sinne tuotiin muualta vain suola, rauta ja kristinuskko. ”Seppäkylä” on aivan uusi, 1990-luvulla käyttöön otettu kylän lisänimi. Sepäntaidon kunniaa pitämisestä kertoo tarina, jonka mukaan seppien takomat linnunpelättimet kalkutuksellaan pitivät rosvotkin kylästä loitolla. (Sirniön kylän historiaa, 1993.)

eikattu vilja kuivattiin kahteen ker-

taan. Kun kasvavia korsia otettiin kaksi kertaa miehen kourallinen ja leikattiin poikki, niistä voitiin sitoa lyhde.

Lyhteet ulkokuivattiin maassa kuhilailla, oksikkaissa seipäissä, riu'uilla tai haasi-oissa. Jos puitiin koneella, kaadettu vilja voitiin hangota seipäille.

Riihessä puintia varten lyhteet ahdettiin huoneen yläosaan pystyyn tähkäpäätylöspäin niin sanottujen parsien varaan. Lämmittämällä kivistä ja savesta muurattua uunia tauotta päivä tai kaksi viljoista tuli rutikuivia. Riihi oli sisäänlämpivä tiivisseinäinen, korkea yksihuoneinen hirsirakennus.

Lyhteet pudotettiin lattialle, ja enimmät jyvät voitiin karistaa lyömällä lyhteitä seinään. Varstoilla tähkäpäitä lattialla kolkuttelemalla irtosivat loput jyvät. Ihmisruoaksi kelvottomat rippeet ja rikat puhdistettiin pois.

Riihityksen ansiosta jyvät saatiin helposti irtoamaan, ja niiden säilyvyys parani.

Konepuintia varten lyhteet tavallisesti kerättiin puintipaikalle suuriin, päältä korsilla suojattuihin aumoihin. Konepuinnin jälkeen jyvät jällekuivattiin esimerkiksi riihessä. Puimakoneet kävivät polttomootorilla, mutta ihmisvoimaakin puintipäivinä tarvittiin paljon.

Vilja jauhettiin Posiolla yleensä vesivoimalla vesimyllyissä syksyllä ja syys-talvella, mutta myös kevättalvella ennen tulvaa, mikäli oli tarvetta ja vesi riitti. Tuulimyllyjä oli vain muutama Kitka- ja Posiojärvellä. Käsikivillä, jos sellaiset talossa oli, voitiin jauhaa pieni määrä jauhoja pirtissä.

Vuonna 1944 ennen Lapin sotaa Etelä-Posiolla oli virallinen vesimylly Kellinsalmessa, Kuusijoessa, Tervajoessa ja Tuomijoessa ja Pohjois-Posiolla Luksuanjoessa. Myllymatkat veneellä tai rekikyädillä olivat jopa kymmenien kilometrien pituisia.

Vesivoima johdettiin vesirattaalta välittimen kautta pyörittämään jauhinkiviparin ylemmää kiveä. Jyvät valuivat kiven keskellä olevaan reikään, musertuivat ja valuivat alemman kiven matalia uria pitkin kivien ulkopuolelle, josta ne johdettiin jauhosäkkiin.

Myllyn hoitaminen oli vaativaa erikoisammattityötä. Myllärin käytössä piti olla lämmitettävä ruokailu- ja torkkumistila, sillä jauhatus oli kiireaikana yölläkin. Veden riittävydestä huolehdittiin patoamalla myllylle johtavaa väylää. Myllyn yhteydessä saattoi toimia sirkkeli ja pärehöylä.

Tärkeimpiä viljasta valmistettuja elintarvikkeita olivat hapatettu ruisreikäleipä ja noin sentin vahvuinen ohrarieska. Jauhoja käytettiin myös puuroon ja suuruk-

seksi. Maltaista voitiin panna kaljaa. Syksyn sadon ensimmäinen uutispuuro oli tärkeä ateria.

Tuomijoen myllyllä Anetjärvellä jauhettiin viljaa ainakin 1700-luvun lopulta asti 1960-luvun alkuun, yksityisenä ja välillä 1910-1930-luvuilla osuuskunnan omistamana. Lapin ympäristökeskuksen työmiehet entisöivät myllyn 1997-98 kunnan, kyläseuran, kyläläisten ja myllyn osakkaiden tuella. Vanhoista seinähirsistä vain pieni osa voitiin käyttää uudestaan. Riittävän suuria tukkeja uusien hirsien sahaamiseen löytyi enää valtionmaalta. Käyttökelvottomien vanhojen myllynkivien tilalle sahautettiin uudet kivijalostamolla Tervolassa. Rakentajille haastavinta oli jauhatuskoneiston saaminen toimivaksi. Uuden elämän saaneella myllyllä on pidetty jauhatusnäytöksiä ja muita tapahtumia.

Nelijalkainen jyväjemmari

Vanhoihin pihapiireihin kuului tavallisesti ainakin pari hirsiaittaa. Vilja- tai vilja- ja ruoka-aitta oli tärkein. Puitu vilja vietiin aitaan odottamaan jauhatus-ta. Myös jauhettu vilja ja usein kuivatut reikäleivätkin varastoitiin aitan laareissa. Hyvien säilyvyysolojen vuoksi ilman piti kiertää vapaasti aitan alla, ja lattian piti olla tiivis. Tyypillisen posiolaisen vilja-aitan jalkarakenteeseen kuului joka nurkassa pohjahirsistä kohoava puinen jalka, jonka yläpuolella kulkevaan leveämpään alusparruun, hiirilautaan, viimeistään pysähtyi tuholaisen tie. Aittoja käytettiin myös esimerkiksi vaatteiden säilytykseen ja kesäisin yöpymiseen. Aitat olivat yleensä puolitoistakerroksisia.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Pihkaisista mäntypuista on Suomessa

poltettu tervaa vuosisatojen ajan, Posiollakin varmaan niin kauan kuin täällä on ollut suomalaisasutusta.

Terva on puuta kovassa kuumuudessa kuivatislattaessa muodostuva tumma, paksuhko ja öljymäinen neste.

Tervaa on käytetty puunsuoja-aineeksi esimerkiksi laivoissa ja talonpoikaisym-
paristössä veneissä sekä kelkoissa, reissä, suksissa ja monissa muissa tarvekaluis-
sa. Jopa lautakatto voitiin tervata, jos tervaa riitti.

Nahkasaappaita kyllästettiin tervalla kosteutta vastaan. Vanha sanonta neuvoi tervaamaan kotona kaiken puusta tehdyn paitsi ei lusikoita. Tervaa tosin käytet-
tiin myös kansanlääkinnässä esimerkiksi hengittämällä tervahöyryä.

Kun 1800-luvun lopulla metsistä alkoi tulla yksityisomaisuutta ja itse puiden myynnistä rupesi saamaan rahaa, tervan polttaminen kauppavaraksi hiipui. Tervanpolttota on sittemmin harjoitettu kotitarpeeseen ja pienimuotoista paikal-
lista myyntiä varten 2000-luvulle asti.

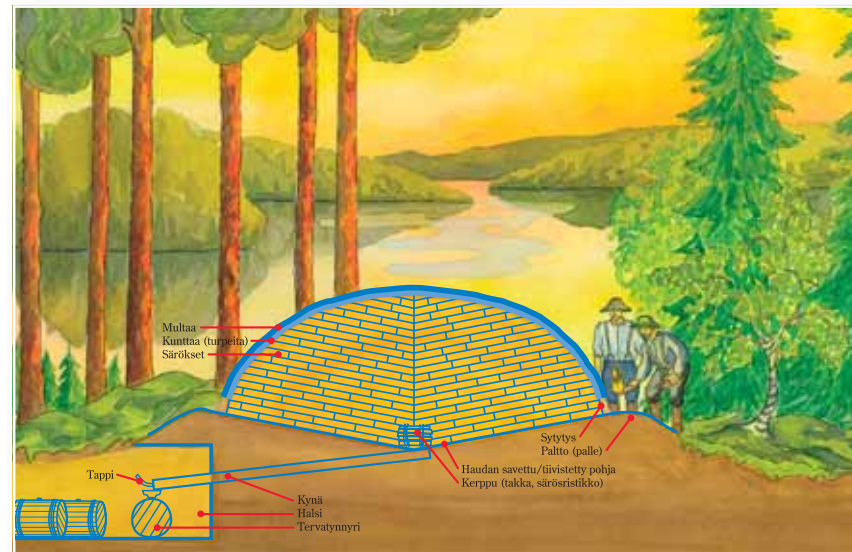
Tervahauta on maahan kaivettu pyöreä, kartiomainen, keskustaa kohti viettävä kuoppa. Kuivat tervakset ladottiin hautaan säteittäisesti niin, että päät osoittivat keskipistettä kohti. Terva valui haudan pohjalta onttoa puuputkea eli kynää pitkin haudan ulkopuolelle halssiin, jossa terva laskettiin astioihin.

Pienen tervahaudan tarpeiksi ovat riittäneet kelot sekä puiden pihkoittuneet kannot ja juurikat, jotka pilkottiin ja puhdistettiin tarkasti lahosta.

Suurimittaisessa tervataloudessa tervaksia tuotettiin kasvavia mäntyjä kuori-
malla eli koloamalla usean vuoden ajan vähän kerrallaan. Kuoreton pintapuu pihkoittui voimakkaasti. Neljäntenä keväänä puut kaadettiin, ja kuorittu osa kor-
jattiin talteen.

Tervahaudan pohja oli tiivistettävä tervanpitäväksi esimerkiksi luonnonsavella. Täysi kakkumainen tervahauta ulottui reunoilta selvästi maanpinnan yläpuolelle. Ladelma peitettiin nurin päin astetuilla mättäillä, ja niiden päälle levitettiin ker-
ros multaa hapen saannin rajoittamiseksi. Tervahauta sytytettiin ladelman juu-
resta, ja sen jälkeen avotuli tukahdutettiin kytemiseksi.

Työn määrä oli suuri. Tervahaudan annettiin kytä yleensä useita vuorokausia ennen kuin ensimmäinen tervaerä laskettiin. Hautaa oli vartioitava yötä päivää. Se oli pidettävä tiiviinä ja estettävä sen liika ilman saanti. Jos savu muuttui tum-
maksi, mättäiden ilma-aukkoja oli pienennettävä. Hauta oli suojattava kovalta tuulelta, joka saattoi kiihdyttää palamista.

Sammuneesta ja jäähtyneestä tervahaudasta talteen otetut sydet, tervasten hiil-
tyneet jäännökset, voitiin hyödyntää pajatoissa ahjon polttoaineena.

”Kun kevät tuli ja lumet sulivat, aloitettiin tervahaudan ladonta. Se aloi-
tettiin tervahaudan sydäimestä. Siihen tehtiin lyhyistä säröksistä ”takka”,
joka sidottiin koivunvitsalla nipuksi. Tämä nippu asetettiin tervahaudan
keskelle, ja näin varmistettiin, että tervahaudasta tuli tiivis, eikä mikään
harakan pesä. Sen jälkeen särökset ladottiin säteittäin erittäin tiiviiksi ”ke-
oksi”. Kun säröksiä ladottiin tervahautaan, mestari nuiji niiden päät yhtä
pitkälle tervahaudan rintaan, että haudasta tulisi tiivis ja sopivasti kalteva
ja siistipintainen.” (Sirniön kylän historiaa, 1993.)

Tervattu järvi

Tervanpoltto on jättänyt jälkeensä terva-alkuisia paikannimiä Posiolla
varsinkin pitäjän eteläosaan, josta johti lijoen vesistöväylä tervan mark-
kinoille. Livojoen alkukohdan pohjoispuolella on laaja terva-nimiryppä:
Tervakangas, -lampi, -lahti, -kari, niemi (2 kpl), -salmi, -suo ja -viita. UKK-
retkeilyreitti kulkee Tervalahden ja Tervalammen välistä harjua pitkin.
Puolitoista peninkulmaa tästä kaakkoon on Kaukuanjärven ja Kynsijärven
välissä Tervajärvi, joka oli kertoman mukaan hyvä siikavesi ennen van-
haan. Lähituntumassa on Terva-nimen saanut myös vaara, joki, koski, nie-
mi, lahti ja räme. Kuivilla kankailla tapaa vielä entisiä tervahautojakin.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Posiolla käytetyt työhevoset olivat

aivan valtaosin maatiaista suomenhevosrotua.

Suomenhevon on käyttöominaisuuksiltaan monipuolinen yleishevon. Luonteeltaan se on yhteistyöhaluinen, pyrkivä, nöyrä ja tosissaan yrittävä. Työhevoseksi sopii parhaiten jyrkäv ja pitkärunkoinen suomenhevon, joka on tamma (naaras) tai ruuna eli kuohittu ori (uros).

Hevosta käytettiin pellolla vetämään maanmuokkaus- ja viljelykoneita. Hevosen vetämällä reellä tai kärryillä kuljetettiin ihmisiä, terveitä, sairaita tai kuolleita; eläimiä tai eläinten rehua, ostettuja tai myytäviä ruokatarvikkeita, polttopuuta, tervaa, lantaa, vettä, postia ja niin edelleen.

Pisimpiä matkoja hevosilla tehtiin savottatyömaille sekä Ouluun, jossa kauppareissulla käyminen 1900-luvun alussa kesti Posion alueelta viikon tai kaksi.

Metsätyömaille hevosta tarvittiin joulukuulta maaliskuulle. Kotona talven ajosongit olivat heti roudan ja lumien tultua ja toisen kerran keväthankien aikana.

Eteläposiolaisella Kynsijärven isolla tilalla oli vuonna 1895 peräti kuusi hevosta. Lehmiäkin oli 23. Lohirannan Päätalossa oli noin vuosina 1900-1910 neljä tai viisi hevosta ja nykyisessä Posion taajamassa Aholan talossa 1910-luvulla seitsemän hevosta.

Hevosten määrä kasvoi maatalouden edistyessä. Enimmillään 1950-luvulla hevosia oli Posiolla runsaat 500.

Valtion kestikievari järjestelmä lakkautettiin 1950-luvulla. Kievarisopimuksen urakalla saanut talo sitoutui tarjoamaan kyydityksen seuraavaan kievariin ja usein myös majoituksen. Kyytipelinä oli hevonen ja kiestä tai reki, jossa matkustaja kääriytyi vällyjen väliin.

Talvella hevonen ruokittiin parhailla rehuilla, mitä omistajalla oli. Esimerkiksi heiniä hevonen tarvitsi talveksi noin 2000 kiloa. Hevonen sai appeeseensa myös jauhoja, mutta lehmä välttämättä ei.

Suuren osan kesästä hevoset viettivät kengittämättöminä luonnonlaitumella kaukana kotipiiristä. Kesken kesän hevosia voitiin noutaa peltotöihin. Hakijat paikallistivat hevoset pääasiassa niiden kaulassa kalkattavien kellojen perusteella. Tuulisella säällä hevosia oli siis vaikea löytää. Talutusta varten hevonen pantiin pätsiin.

Hevosten käsittely oli miesten työtä. Reilun hoitajan ja hyvämuistisen hevosen välille syntyi luottavainen suhde. Taidot siirtyivät isältä pojalle. Jo kymmenvuotias osasi hyvin valjastaa hevosen, mutta tiukimpien remmien kiristykseen saattoi

Erkki Kynsijärven kokoelma

tarvita apua.

Valjaiden osista länget oli tehtävä joka hevoselle mittojen mukaan luonnonvääristä puusta. Eri seuduilla oli asian taitavia länkiseppiä.

Hevosille pantiin kesälaitumelle kello kaulaan. Mutta sellaiselle ei pantu, jonka tapana oli kyhnyttää itseään vaikkapa puuhun. Hihna olisi voinut tarttua kiinni. Kynsilän hevosten laidun oli Kynsijärven eteläpuolella 20-30 kilometrin päässä. Potunistutuksen jälkeen hevoset talutettiin Kynsijoelle, uitettiin yli ja päästettiin irti. Sydänmaalla laumaan yhtyi taivalkoskelaisia hevosia. Ennen niitto- ja haravakoneiden tuloa hevosia ei tarvittu kotona koko kesänä. Karhu ei hevosia tietävästi syönyt, mutta Jussi Parkkiselta katosi kerran yksi tietymättömiin. (Olavi Tuomivaara, 2007.)

Ruunat maastossa

Hevosten luonnonlaidunnukseen tai käyttöön liittyvät muutamat paikannimet. Posiolta on tallennettu Hevos- tai Hepo-nimiä vain neljä ja Tamma-nimiä kolme. Eniten on Ruuna-nimiä. Esimerkiksi Mäntyjärvellä on Ruuna-aho, Keskiposiolla Ruunaharju ja -noro, Kynsilässä Ruunaluhta ja Lehtiniemessä Ruunaniemi. Hevosen nimityksiä on sukupuolen, iän ja erityisesti värityksen mukaan. Nykyisin 95 % suomenhevosista on väritykseltään rautiaita eli raudikkoja. Rautiaan karvat ovat ruskeita tai punertavanruskeita, jouhet ovat samoin ruskeat mutta voivat olla karvaa tummempia tai vaaleampia. Ruunikon värisellä suomenhevosella karvat ovat ruskeat ja harja, häntä ja jalat mustia. (KKTK, Posion paikannimikokoelma.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

ansanomainen ruokatalous perustui

maaseudulla omavaraisuuteen lukuun ottamatta suolaa, sokeria, kahvia ja osaa viljasta, jotka ostettiin.

Posiolaiseen arkiruokaan vielä 1900-luvun alussa kuului pääasiassa leipää, kalaa, lihaa, perunaa, piimää, puuroja ja keittoja eli vellejä. Juhlaruoat eivät kovin paljon poikenneet arkiruoista.

Arkileipänä oli uunissa usein paistettu hapan ruisleipä. Sitä varten säilytettiin hapanta taikinanjuurta. Monin paikoin kevättalvella tai alkukesästä niin sanotusti leivottiin kasoon. Se tuotti koko kesäksi vartailla kuivattua reikäleipää.

Suurleivonnan ansiosta välttyttiin pirtin tarpeettomalta lämmittämiseltä ja vähennettiin päre- ja tuohikattojen tulipalovaaraa. Samoista syistä suositettiin erillistä kesäkeittiötä kesäaikaiseen ruoan valmistukseen.

Vauraassa posiolaistalossa 1900-luvun alussa syötiin neljästi päivässä. Aamulla kello 7–8:n maissa oli eineellä leipää, suolakalaa ja piimää. Iltapäivällä yhden ja kahden välillä murkinalla oli kuivan ruoan lisäksi jokin keittoruoka tai perunapuuro. Neljän maissa syöty puolinen ja kello 8–9:n aikoihin syöty iltanen olivat eineen tapaisia kuivia aterioita. Talon varallisuudesta kertoi, että kahvia juotiin kahdesti päivässä, aamuviideltä ylösnousun jälkeen ja kymmenen tienoilla aamupäivällä.

Tärkeimmät ruoanvalmistusvälineet olivat keittiön rautapata ja pirtin muurin leivinuuni. Ruokailuastiat olivat vielä 1900-luvun taitteessa valtaosin puisia.

Ravintoaineita hankittiin varastoon, kun niitä oli saatavilla. Helposti pilaantuvat lihat ja kalat säilöttiin tavallisimmin puupytyissä tai -saaveissa suolassa omassa nesteessään painojen alla.

Kevättalvella tehtiin suolatusta naudan, lampaan tai poron lihasta ulkona runsaasti kuivalihaa, jota syötiin sekä kotona että matkaeväänä. Kalaakin voitiin kuivattaa sekä hapattaa.

Marjojen talvisäilöntä oli luontaistaloudessa vaikeaa lukuun ottamatta puolukoita, joita pidettiin survottuina ja jäätyneinä aitassa. Mustikoista ja ruisjauhoista survottu jupikka eli tahkuri oli kesäistä herkkua.

Kahvi ostettiin ennen toista maailmansotaa tavallisesti papuina, jotka paahdettiin ja jauhettiin kotona. Sokeri ostettiin isoina toppina, joista leikattiin paloja erityisillä sokerisaksilla.

Ruokaperinteen mukaan valitut Posion pitäjänruoat ovat muikkupottu ja mustikkakiisseli.

Muikkupottu perustuu tapaan keittää kalat kannen alla perunoiden päällä. Lautaselle kuorittujen pottujen ja kokonaisten muikkujen päälle nostetaan voista, keitinliemestä ja sipuleista haudutettua kastiketta.

Kampanisuiista muotoutui perinneleivonnaisia sen jälkeen, kun maa-seudulle alettiin ostaa vehnäjauhoja. Kampanisuja tehdään eri puolilla Pohjois-Suomea monilla resepteillä. Sakaroiden määrä ja avonaisuus vaihtelee. Posiolla sakaroita on ollut yleensä neljä tai viisi, ja ne ovat kiinni toisissaan.

Tunnetuimman posiolaisen kampanisureptin on tehnyt Betty Ruokamo. Ohje: käytä 1 kg huoneenlämpöistä margariinia - 250 g huoneenlämpöistä voita - 1 kg sokeria - 3 munaa - 3 prk kermaviiliä - 1 prk rahkaa - 3 tl soodaa - ja 2 kg vehnäjauhoja. Sekoita rasvaan sokeri ja munat. Sekoita erikseen rahka, kermaviili ja sooda ja lisää se rasva-sokeri-munaseokseen. Sekoita, mutta älä vatkaa. Lisää jauhot. Vanuta taikina mielellään leivinpöydällä, älä kulhossa. Kauli kevyesti ja muotoile sakaratortuiksi. Paista 275 asteessa kauniin ruskeiksi.

Kellarit

Vanhan 1800-luvun lopulla rakennetun talon ruokakellari sijaitsi usein pirtin alla. Se edellytti rakennuksessa eristävää multapenkkaperustusta. Kellariin mentiin lattialuukusta. Tärkein kellari oli pottujen säilytyksessä. Erillinen maakellari oli yksinkertaisimmillaan puilla ja maalla peitetty kuoppa, jonka sisäänkäynti eristettiin talvella esimerkiksi heinillä. Kehittyneemmässä maakellarissa on ovi ja eteinen. Etelä-Posiolla on säilynyt muutamia maakellareita, joiden katto on holvattu kivistä. Yksi tällainen on ollut Livojärven Varangassa. Vertauskuvallisesti nimettyjä Kellarilahti tai -lampi-nimisiä vestsitönosia yhdistää piirre, että niiden suu on peräosaa paljon kapeampi.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

irsi oli maaseudun rakennusten tär-

kein runkorakennusmateriaali toiseen maailmansotaan asti. Puuta käytettiin myös kevyempiin rakenteisiin. Perustuksiin ja uuneihin hankittiin luonnonkiveä.

Rakennuspuiden sopivana kaatoaikana pidettiin Pohjois-Suomessa sydäntalven yläkuun aikaa eli kuunkierron vaihetta, jossa kuu kasvaa uudesta kuusta täydeksi kuuksi.

Koska puu kuivuessaan kutistuu, kuorittujen tukkien tai viimeistään hirsikehikon annettiin kuivua ennen lopullista rakentamista.

Seinissä käytettiin tavallisesti pelkkahirttä, joka on kahdelta sivulta sahattu tai kirveellä veistetty tasaiseksi. Hirsi sovitettiin alemman hirren selkään varauksen eli hirren alapintaan veistetyn pitkittäisuurteen avulla. Nurkkaliitosta nimitetään salvokseksi.

Hirsirakennuksen perustyyppi rakennettiin luonnonkiviperustuksille, salvokset olivat pitkänurkkaisia, päädyt tehtiin hirrestä ylös asti ja vesikattoa tukivat vuoliaishirret.

Asuinrakennusten yleisin vesikateaine Posiolla oli 1900-luvun alussa päre. Talousrakennuksissa käytettiin myös tuohtia ja lautoja, heinäladoissa olkeakin.

Pieniruutuiset ikkunat vuorilistoinen ja lautarakenteinen kuisti olivat talonpoikaistalon tärkeimpiä yksityiskohtia.

Lämmitettävän rakennuksen seinien vahvuus oli 6-9 tuumaa eli noin 15-23 senttiä. Hirsiseiniä tiivistettiin rakenteen laskeuduttua tiukkaamalla varauksiin ja salvoksiin riivettä. Tilojen lämpimyyteen vaikutti myös välikaton ja lattian eristys ja ikkunoiden tiiviys.

Maatalon päärakennus oli Posiolla yksikerroksinen, pitkänomainen ja harjakattoinen talo. Asumisen keskus pirtti oli suurimmissa taloissa kooltaan jopa noin 9 kertaa 9 metriä. Pihapiirissä saattoi olla useita eri ikäisiä asuinrakennuksia lähisukulaisten ja eri sukupolvien käytössä.

Laajimpiin maalaispihapiireihin Posiolla on kuulunut parikymmentä rakennusta. Ne olivat maalaamattomia lukuun ottamatta vauraiden talojen päärakennuksia.

Syksyn 1944 sotatoimissa Posion rakennuskannasta tuhoutui arviolta 40 prosenttia. Uudet asuinrakennukset olivat yleensä lautarakenteisia ja puolitoistakerroksisia. Vanhoja asuinrakennuksia on turmeltunut myös perinnönjakojen sekä käytön ja hoidon puutteen seurauksena.

Lida Määtän kokoelma

Hyvin säilynyt näyte on Lohirannan kylässä sijaitsevan Posion kotiseutumuseon päärakennus vuodelta 1895. Siinä on pirtti, keittiö, maitokamari, kaksi muuta kamaria, porstua ja kuisti etelän puolella. Vauraiden talojen tapaan hirsiseinät on ulkoa lautavuorattu. Sisäseinät on pelkkahirsinä piiluttu kirveellä suoriksi. Museoon kuuluu myös hirsiset talli-puoji ja pieni verkkoaitta.

Kotiseutumuseoksi muutettu vanha Lohi-Päätalon päärakennus (n. 21,6 x 8,8 metriä) on ensin veistetty hirrestä kehilleen kankaalle ja siirretty sitten paikalleen vuoden tai kahden päästä. Rakennus on vuorattu aika uutena laudoilla, joita yksi mies höyläsi koko kesän. Maaliöljy haettiin hevosella ja rattailla Oulusta. Isäntä oli pihalla omakätisesti vastaanottamassa 50–60 litran lasipulloa olkivakassa. Silloin pullo pääsi särkymään. Tarvittiin uusi maaliöljy. Myös akkunalasit piti hankkia kahteen kertaan. Ensin tuotiin neliskanttiset lasiruudut, mutta ne joutuivat rokuliin, koska piti ollakin suorakaiteen muotoiset ruudut. (Kauko Pätsi, 2006).

Hirsiä kankaalta

Käyttöpuut valittiin tarkoituksen mukaan. Rakennusten hirret veistettiin yleensä männystä. Sitä oli tarjolla runsaasti, se ei kuivuessaan vääntyillyt niin paljon kuin kuusi ja siinä oli lahoamista estävää pihkaista sydänpuuta runsaasti. Kasvupaikka vaikutti siihen, oliko puusta rakennusaineeksi. Posiolla eri kylillä on ainakin neljä Hirsikangas- ja kaksi Hirsimaa-nimistä metsämaata. Nimet kertonevat siitä, että maastossa on ollut tarjolla sopivaa järeää rakennuspuuta. Tunnetuin Hirsi-alkuisten nimien ryväs on Livojärven rannoilla. Siihen kuuluu muun muassa suojeltu Hirsiniemen harju. (KTKK, Posion paikannimikokoelma; Maanmittauslaitoksen Karttapaiikka).

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Kalastus on ollut erittäin tärkeä toi-

meentulotapa runsaiden vesistöjen Posiolla hyvinä ja huonoina aikoina. Kalanpyynti on tarjonnut myös rahaa, kun kalaa on myyty tuoreena, suolattuna ja jäädytettynä.

Kalastajat tunsivat sukupolvien perintönä tarkasti kalan elintavat vuoden ja vuorokauden eri aikoina. Siten osattiin kohdistaa pyynti oikeaan paikkaan oikealla hetkellä oikealla menetelmällä. Esimerkiksi kevätkesällä nuotattiin siikoja matalikoilta hyönteisiä syömästä.

Nuottapyynti oli tärkein ja tehokkain kalastustapa 1900-luvun alun Posiolla. Talouksissa oli jopa useita nuottia. Vähävaraisemmilla taloilla oli yhteisiä nuottia.

Kesällä käytettiin pikkunuottaa, syksyllä hautanuottaa ja joissakin talouksissa oli myös jokipyyntiin sopivia pikkunuottia.

Vesien sulaminen avasi nuotta- ja verkkokalastuskauden. Kesänuottaa vedettiin kiireisten pelto- ja heinätöiden lomassakin hyvän kalankulun aikana, sillä ruoka-pöytään haluttiin tuoretta kalaa. Kesänuotta oli matala ja soveltui rantavesiin.

Syyskalastus pääasiassa korkeilla hautanuotilla oli käynnissä elokuulta lokakuulle jäiden tuloon asti. Kalaa oli tuolloin koolla haudoissa eli syvänteissä. Vanhaan aikaan vedettiin harvassa paikassa rahetta, nuottaa jään alla.

Sulan veden aikana nuotanvetoon tarvittiin kaksi venettä ja neljä henkeä. Kaksi miestä teki raskaimman vetotyön, ja airollisina eli soutajina oli naisia tai lapsia.

Nuottaveneet asetettiin apajalla aluksi rinnakkain, ja nuotan perä potkettiin ja soutamalla oikaistiin veteen. Sen jälkeen veneitä lähdettiin soutamaan puolisoikion muotoista reittiä nostopaikan suunnalle. Samalla nuottaa lapettiin järveen.

Veneet ankkuroitiin, nuottaa alettiin vetää köysillä veneisiin ja veneitä siirrettiin vähitellen lähemmäksi toisiaan. Kalojen pakenemista nuotan perästä estettiin laskemalla veneiden väliin väliverkko ja survomalla vettä pitkällä kepillä, jonka päässä oli puinen sompa. Nuotan nostopaikka saattoi olla rannalla tai järvenselän matalikolla.

Kun nuotan perä saatiin kaloneen veneen viereen, saalis ammennettiin talteen. Saaliin määrä vaihteli yleensä pärekopallisista veneellisiin.

Tärkeimpiä saaliskaloja nuotalla olivat siika ja muikku. Pakkasen aikana kalastettu siika säilytettiin itselle tai vietiin myytäväksi perkaamatta jäädytettynä.

Nuotta oli valmistettu luonnonmateriaaleista, ja siksi se oli pyynnin tauottua hyvin kuivattava ulkupukeilla tai nuottahuoneen orsilla. Ulut seisoivat rannalla

Erkki Nykäsen kokoelma

tai matalassa vedessä, niin että nuotan sai niille suoraan veneestä.

”Kaikkien aikojen paras lohijapaja minkä Kitka on tietojeni mukaan antanut vedettiin joskus tämän [20.] vuosisadan alussa Porosaaren Nuitionlahdessa. Valtava lohijapaja sattui Riihiniemen nuottamiesten apajaan. Ennen kuin perä saatiin veneeseen, siinä kävi varmasti mahdoton melske, mutta pelit ja vehkeet kestivät. Yksin lukien lohia tuli kuusikymmentä. Siinä parinsadan kilon saalis. Suonnankylän Kaikkosen nuotalla saarrettiin hieman myöhemmin Hyväniemen Häränlahdessa juuri jäiden lähdön jälkeen lohijapartio. Sekin saatiin ainakin suurin piirtein kokonaan veneisiin. Tällöin tuli neljäkymmentä lohta; kai hyvän joukon toistasataa kiloa.” (Reino Rinne, Posio, 1976.)

Apaja

Apaja on vakiintunut nuotanvetopaikka, joka on kalaisaksi ja turvallisesti todettu. Apajalla ei saanut olla kiviä tai uponnutta puutavaraa, jotta kallisarvoinen nuotta ei olisi revennyt. Parhaat apajat olivat kilpailun kohteena vielä 1900-luvulla niin kuin vuosisatoja aiemminkin. Apajapaikalle voitiin lähteä jo yöllä pimeällä ja odottaa rannalla apajan kohdalla aamun valkenemista, jolloin vasta ryhdyttiin vetämään. Kun airojen hankoihin pani pehmusteet äänenvaimentimiksi, pimeässä soutaminen ei kuulunut toisille samasta apajasta kiinnostuneille. Apajilla oli omat nimet, mikä osoittaa niiden tärkeyttä toimeentulossa. (Reino Rinne, Posio, 1976; Eero Ruokamo, 2006.)

kaan kulkuvälineenä jokseenkin joka talossa, sillä kunnan pinta-alasta seitsemäsosa on vesistöä. Venettä on tarvittu liikkumiseen ja tärkeään elinkeinon kalastukseen.

Posiolaiset veneet tehtiin 1900-luvulla pääasiassa järviliikennettä varten. Veneet edustivat lähinnä kainuulaista venetyyppiä. Keula tehtiin hieman suipommaksi kuin perä.

Vasta perämoottorien takia puuveneisiin ilmestyivät tasaperät. Ensimmäisiä moottoriveneitä alkoi liikkua 1920-luvulla. Nuotanvetoon tarkoitettut veneet olivat normaaleja leveämpiä.

Airoja tavallisissa soutuveneissä on vain yhdet. Kestävä airon hanka saatiin luonnonoksasta, jonka tyveen tehtyyn reikään pujotettiin hankavihta eli vitsaslenkki. Posiolaisessa puuveneessä oli lisäksi perätuhdolla istujaa varten huoparit. Ainakin Kitkajärvellä pitkällä venematkoilla on osattu hyödyntää purjetta.

Veneentekijän ensimmäinen tehtävä oli mennä metsään ja kaataa pystystä oikean laatuiset puut. Käsien sahattuihin laitalautoihin tuli valita mahdollisimman vähäoksaista puuta.

Emä- eli kölipuuhun liitettiin joko toinen tai molemmat päät luonnonkäyrästä puusta. Veneen kaariinkin hyväksyttiin pitkään vain luonnonkäyriä oksia. Ensiksi koottiin köli ja naulattiin laudat paikoilleen ja toisiinsa pohjalta lähtien. Sitten kiinnitettiin kaaret ja parraspuut, asennettiin teljot eli tuhdot, tehtiin aivot ja huoparit ja tervattiin vene tarvikkeineen. Myöhemmin tervaus uusittiin.

Hyvin säilytetty ja tervattu puuvene kesti kulkuvälineenä vuosikymmeniä, poikkeustapauksissa jopa puoli vuosisataa.

Posiojärveä ja Kitkaa pitkin soudettiin isoilla kirkkoveneillä Kitkan Vasaraperän Haatajaan 1920-luvulle asti, kun Posionkylä kuului Kuusamoon ja kirkko oli Kuusamossa. Esimerkiksi Aholan talon vanhassa kirkkoveneessä oli valokuvan perusteella kolme aioparia.

Vanhaan aikaan tieto vesistöjen karikoista ja koskien pyörteistä siirtyi sukupolvelta toiselle kuten muukin maastotietämys.

Pahimmat kosket ohitettiin vetämällä venettä vedessä tai maalla. Kevyt vene voitiin kiskoa telojen päällä maakannaksen poikki toiseen vesistöön. Jalankulkija sai kyydin järven yli huutamalla venettä määräpaikasta rannalla.

Ensimmäinen vesiliikennereitti Posiolla merkittiin Kitka-laivaa varten. Kitka-laiva on Posion historiassa ainutlaatuinen vesikulkuneuvo. Se hinasi puuta-

varalauttoja ja kuljetti matkustajia Posiojärvellä ja Kitkalla 1910-luvulla. Valkean rautarunkoisen aluksen matkustajalinja ulottui Peräposiolta Haatajaan. Kyytiin mahtui eri lähteiden mukaan 50-100 ihmistä.

Kuusamoon mennessä lähdettiin Keskiposion Paloniemen rannasta isolalla soutuveneellä ja soudettiin yli 40 kilometriä Haatajaan. Sieltä päästiin kirkolle kieseillä tai kolarattailla. Isoja veneitä, joissa oli kahdet tai kolmet soutuvehkeet, oli Paloniemen, Takkisen, Miekkasaaren ja Aholan taloilla. Veneisiin sopi parikymmentäkin ihmistä, ja vielä jäi tuulen varaa. Ne huihlasivat melko kyytiä. Vieraan ei tarvinnut maksaa kyydistä, kunhan souti. Välillä tietenkin vaihdettiin soutajia. Soutupeli jäi pois, kun maantie valmistui 1920-luvulla. (Heikki Kylmäniemi, 1963.)

Euroopan suurin lähde

Posiolla on yli 3000 järveä ja lampea. Tunnetuin järvi on Kitka, joka on noin 55 kilometrin pituinen ja pinta-alaltaan Suomen 20:nneksi suurin järvi. Kitkaan kuuluu kaksi osaa, Yli-Kitka ja Ala-Kitka. Niille on merkitty ohjeellinen veneilyreitti. Kirkkaan vetensä takia Kitkaa on nimitetty "Euroopan suurimmaksi lähteeksi". Järven tärkein saaliskala on kitkanviisas, pienikokoinen muikku. "Kitkajärvi on Suomen suurjärvien helmi, jonka tenhon voi väkevimmin kokea aurinkoisen kesäpäivän tyyneydessä tai keskiyön auringon varjottomassa valossa." (Reino Rinne teoksessa Matti Poutvaara, Komea Koillis-Suomi, 1951.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

kuumassa löylyssä kylpeminen on

ikivanha tapa, joka on kylmän ilmaston Suomessa säilynyt erityisen hyvin. Saunassa hikoillaan, puhdistaudutaan ja rentoudutaan kaikessa rauhassa.

Nykyääritelmän mukaan sauna on yleensä puupintainen huonetila, jossa on istuinlauteet, kuumennettava kivikiuas ja vähäinen ilmankosteus. Kosteutta lisätään heittämällä vettä kiukaalle.

Vanhaan aikaan saunan rakentaminen asuinpaikalle oli itsestäänselvyys. Jos erillinen saunarakennus rannalla paloi, ei kuitenkaan palanut asuinrakennus samalla.

Sisäänlämpiävät savusaunat olivat herkkiä leimahtamaan tuleen. Vasta 1900-luvun alkupuolella saunoihin alettiin tehdä savupiippuja. Sen jälkeen piti varjella syttymiseltä saunan puukattoa.

Savusaunan kiukaasta savu tulee sisälle. Ennen kylpemistä savu tuuletetaan ulos seinässä olevien luukkujen kautta. Suuren kiukaan lämmitys kestää monta tuntia.

Posiolaiseen talonpoikaiselämään kuului saunan lämmittäminen pari kertaa viikossa. Kesällä lämmitystarve oli suurempi, koska ruumiillisissa töissä hikoiltiin ja likaannuttiin jatkuvasti. Kun viljat puitiin käsin riihessä, saunaan oli päästävä joka päivä.

Erityinen merkitys oli joulun ja juhannuksen aattona lämmitetyllä saunalla. Aivan pienen lapsen puhtaudesta oli pidettävä tarkka huoli. Isän taidonnäyte oli valmistaa puusaavin tapainen, mutta matala ja pitkulainen lapsenpesusoikko.

Ilman puhtaus ja raikkaus saunassa on tärkeää. Vanhoissa hirsisaunoissa ilmanvaihto toimi hyvin, talvella liiankin hyvin.

Löylyssä lämmön tehoa lisää ihon lyöminen kevyesti vihdalla. Posiolla vihta on itäsuomalaisittain vasta. Aito vasta tehdään noin 50 senttiä pitkiä tuuheista koi-vunoksista, jotka sidotaan oksasta punotulla vitsapannalla.

Vastametsään mentiin alku- tai sydänkesällä. Seuraavaa talvea varten vastoja tehtiin varaston orsille kuivumaan. Käytöstä poistettu vasta kelpasi esimerkiksi leivinuunin lakaisuun.

Vaikka vanhaan aikaan saunassa ei välttämättä käytetty runsaasti pesuvettä, iho puhdistui, kun se kylvyn jälkeen valettiin vedellä. Kesällä käytiin uimassa ja talvella kieriskelemässä lumihangessa.

Posiolla oli vielä 1900-luvun alussa riu'uista tehtyjä pyöreitä pieniä kotia, joissa lämmitettiin rautapadassa avotulella vettä saunaan, pyykinpesuun ja karjalle.

Saunaa voitiin sen lämmitettävyyden ansiosta käyttää muuhunkin kuin kylpemiseen. Siinä voitiin esimerkiksi savustaa lihaa tai kalaa, hoitaa kipeitä ja sairaita,

synnyttää lapsia ja pestä ja pukea vainajia, perata kaloja sekä kuivata pyykkiä ja sipuleita.

Saunavasta tehdään mieluiten rauduskoivun nuorista oksista. Ladotaan sopivan paksuinen nippu niin, että lehtien alapuolellet jäävät sisäpuolelle. Vastan lehtiosasta tulee noin 30 cm ja lehdettömästä kädensijasta ainakin 12-13 cm pitkä. Väännetään vitsapanta. Raapaistaan vitsasoksan kuori rikki puukon hamaralla. Vitsaksen tyvi pannaan jalan alle, ja vitsas väännetään latvasta lähtien myötäpäivään kierteelle. Poistetaan kuori. Vitsas työnnetään latvapäästä kädensijan läpi ja sidotaan sen ympärille kahdeksi pannaksi, välillä solmien kierrosten alta tiukalle. Vitsaksen tyvipää työnnetään kädensijan sisään, niin että vitsaksesta jää ripustuslenkki. Kädensija viimeistellään tasaamalla oksien päät. (Kauko Pätsi, 2007.)

Rannalla

Ei vettä, rantaa rakkaampaa, sanotaan Suomen kansallislaulussa. Sauna on pyritty tekemään rannan tuntumaan vesihuollon tähden. Vanhaan aikaan rantamaita suosittiin rakentamisessa muutenkin käytännön syistä: juomaveden, kalastuksen, liikkumisen ja viljan viljelyn onnistumisen vuoksi. Rantojen taloudellinen arvo kohosi huomasti 1900-luvun aikana vapaa-ajan asutuksen ja virkistystarpeiden tullessa tärkeiksi. Esimerkiksi Posion Kitkajärven, Livojärven ja Suolijärvien rannat ovat haluttuja mökkirakentamisessa; paikoin rakentamista estää rantojen suojeleminen. Sauna ja vilvoittava vesi maistuvat nykyisin varsinkin sen jälkeen, kun ihminen on hikoontunut vapaa-ajallaan — ei niinkään työssä, kuten vanhaan aikaan.

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

ihän tuota usko heinän syöjäkään”,

sanoi posiolainen. Hän antoi kosiskelijalle ”vasikannahat” eikä valmiita ”rukkasia”.

Henkinen kansanperinne tarkoittaa henkisen elämän ilmauksia ja toiminnan tuloksia. Se on tavallisten ihmisten omaa kulttuuria.

Kansanperinteeseen kuuluvat muun muassa kansansadut, tarinat, runot, laulut, leikit, sananparret, arvoitukset, uskomukset, taikatavat, sääennustukset ja tiedot kulkureiteistä ja maaston yksityiskohdista.

Perinneaines on säilynyt ja siirtynyt ihmiseltä ja sukupolvelta toiselle suullisesti tai käytännössä opittuna tapana. Muistinvarainen aineisto on kulkeutunut kauasikin syntypaikastaan ja muokkautunut paikallisten olosuhteiden mukaan. Moni nykyinen asia perustuu vanhaan taitoon ja kokemukseen.

Uusiutunutta paikallisperinnettä on yhä jäljellä suullisessa muodossa. Sitä on myös tallennettu museoihin ja arkistoihin, kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon.

Elinkeinojen mahdollisimman onnistunut harjoittaminen edellytti tietoa, jonka määrää koetettiin lisätä. Esimerkiksi kalastuksen isolla Kitkajärvellä piti olla suunnitelmallista. Havaintojen, kokemusten ja perimätiedon pohjalta oli muodostunut käsitys, mistä, miten ja mihin aikaan tiettyä kalalajia kannatti pyytää. Oli tunnettava myös jään käyttäytyminen ja pohjavirtaukset ja ennakoitava lähi-ajan säätä.

Yksi posiolainen sääennuste sanoi, että jos talvella tuiskut tekivät kovat lumivallit talon kivijalkaa vasten, se merkitsi hyvää viljasatoa seuraavana kesänä. Jos syystalvella porot menivät järvelle nukkumaan, se merkitsi tuiskua päivän, parin päästä.

Vanhoilla taikakeinoilla koetettiin vaikuttaa pääasiassa ihmisen hyvinvointiin ja elinkeinojen menestykseen. Esimerkiksi Kitkalla tiedetään nuotan perän suulla käytetyn muita painokiveksiä suurempaa niin sanottua kitakivestä, jonka tarkoitus oli lisätä saaliin määrää. Kitakives sai voimansa sen painona olleesta vanhasta rautatavarasta.

Kun nähtiin lähestyvän hevonen, jonka luokissa oikealla puolella liehui valkea liina, tiedettiin, että reessä viedään miesvainajaa hautausmaalle. Naisvainajan liina oli vasemmalla puolella. Tällaisia kulttuurin muutoksen myötä hävinneitä arkielämän kansantapoja on ollut valtavasti.

Vanhoja leikkejä harrastettiin työn vastakohtana pääasiassa huvin vuoksi.

Eläinten luiden hyödyntäminen leikkivälineinä on hyvin vanhaa perua. Posiolla on käytetty esimerkiksi poron ja naudan pieniä jalkaluita (paaskat, poraskat) eräänlaiseen keilapeliin lattialla ja naruun pujotettuja hauen selkänikamia arvausleikkiin.

Olivat kerran nuottamiehet potkeneet nuotan johonkin saaren rannalle ja ruvenneet vetämään. Mutta nuotta ei tahtonut millään nousta vedestä. Miehet menivät tarkastamaan, miksi se on niin raskas. Lappoivat nuotaa esille, kunnes lopulta sen matkassa nousi vanhanaikainen aarrearkku. Ukko kirosi, että ”johan sinä perkele tulit”. Samassa arkku lähti menemään veden alle, niin että rahat romisivat. Miehet panivat paikalle merkin ja etsivät arkkua myöhemmin. Mutta vielä tänäkin päivänä se on löytämättä. Siinä kohti saarelta nousee juhannusyönä savu, kun edempää katsoo. Mutta kun menee lähemmäksi, niin savu katoaa. (Suomen Kirjallisuuden Seura, Jaakko Luokkanen, 1961.)

Peittävä metsä

Metsä pihapiirin vastakohtana sisälsi vanhan ajan käsityksen mukaan henkivoimia, joista selviytyminen vaati erityisiä keinoja. Sekä karjaeläin että ihminen voi joutua niin sanotusti metsänpeittoon. Lehmän kello saattoi kuulua, mutta lehmää ei näkynyt. Kun ihminen oli joutunut metsänpeittoon, ympäristö tuntui vieraalta. Erään naisen Tolvan kylästä kerrottiin 1920-luvulla joutuneen metsäpolulla naishaamun mukaan. Haamu kuljetti häntä purolle, josta ei päästy yli. Kun nainen siunaili, että ”herra jes”, haamu muuttui riekoksi ja lensi pois. Nainen odotti kuusen juurella aamun valkenemista. Unessa hänen veljensä poika neuvoi suunnan, johon lähtemällä hän löysi kotiin. (Suomen Kirjallisuuden Seura, Reino Rinne, 1937.)

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Kevyesti raivatut polkutiet ja hevosella

ajettavat kärrytiet vakituisina kesäkulkureitteinä edelsivät varsinaisia maanteitä.

Polkutiellä saattoi jalkapadikan lisäksi käyttää korkeintaan polkupyörää, ja sitäkin joutui epätasaisimmissa ja pehmeimmissä paikoissa taluttamaan. Parhaita kärrytiemaastoja Posiolla olivat kuivat kankaat esimerkiksi Kitkajärven länsi- ja eteläpuolella.

Pisimmät polkutiet Posiolla 1950-luvun alussa olivat Pernun–Mäntyjärven, Aholan–Karjalaisenniemen, Jumiskon–Mourujärven ja Hietaniemen–Suonnan–kylän väleillä.

Yleisten teiden rakentaminen ja ylläpito oli talonpoikien tehtävä, kunnes se siirtyi valtiolle vuosien 1918–20 lainsäädännön nojalla.

Posion alueen ensimmäinen maantie rakennettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Taivalkosken Kariniemestä Sirniön kautta Raistakkaan Kitkan rannalle. Tietyömaalta otetussa vanhassa valokuvassa on lapiomiehiä sekä hevosia, jotka siirtävät maita noin kuutiometrin vetoisilla kolakärryillä.

Tie Rovaniemeltä Posiolle ja edelleen Kuusamoon valmistui 1920-luvulla. Silloinkin maansiirtäjinä olivat lähes pelkästään hevoset. Lyhyillä matkoilla miehet työnsivät penkkamaita puisilla kottikärryillä.

Työkaluina tuohon aikaan olivat hakut ja lapiot. Maat lastattiin leikkauksista ja montuista käsityönä hiki otsalla.

Raistakan ja Aholan välinen 11 kilometrin mittainen maantie tehtiin valtion työllisyystöinä vuosina 1929–30. Ensin sahattiin siltatarpeet ja salvattiin hirsistä siltojen arkut. Kesällä tielinjalta poistettiin puusto, kivet ja ruokamulta. Seuraavana talvena tielle ajettiin täytemaat ja sorat.

Posion–Kuusamon tiellä oli ylitettävänä Kitkajärvi. Mourusalmeen tehtiin paikakunnan ensimmäinen vajerilossi. Puinen lossi liikkuvi vipuvoimalla, kun vajerikapulaa väännettiin. Kantavuus oli kuusi tonnia.

Toiseen maailmansotaan asti maanteillä voitiin liikennöidä talvella vain hevosreillä ja suksilla, sillä teitä ei vielä aurattu.

Tuon ajan tiet kiertelivät suot, jos mahdollista. Näin säästyttiin ylimääräisiltä maansiirroilta. Kaarteet saattoivat olla tiukkoja ja mäet niin jyrkkiä, että linja- ja seka-auton matkustajien piti kävellä mäen päälle.

Maansiirtokaluston kehittyessä ja ajonopeuksien kasvaessa teistä alettiin tehdä aiempaa suurempia ja korkeuseroiltaan pienempiä. Uusia teitä on myöhemmin

Tiehallinnon kuvakokoelma

jouduttu oikomaan vähemmän kuin vanhimpia.

Maaninkavaarantiellä Hämeen ja Mourun kylien välillä on noin 11 kilometriä lähes suoraa tietä. Alkusuunta suoran päästä toiseen otettiin ilmaan laukaistujen valopanosten avulla. Myöhemmin teiden suunnittelussa on vältetty pitkiä suoria.

Posion 1900-luvun erikoisin tietyömaa oli hevoskärryllä kuljettavan reitin raivaaminen Anetjärven kylältä Pudasjärven Kouvalle kesällä 1944. Reitti oli osa Lapin sodan evakointisuunnitelmaa. Evakkotietä jouduttiinkin käyttämään syyskuussa 1944 ihmisten, nautakarjan ja hevosten siirtoon. Etapin raivauksessa oli neljälle anetjärveläiselle miehelle kova savotta. He kaatoivat puuston hyvin lyhytkantoiseksi, tasoittelivat maaston epätasaisuuksia, tekivät soille kapulasiltoja ja merkitsivät evakkotien pilkoilla ja tolilla. Työkaluina oli justeerit, kuokka, kirves, hakku ja rautakanki. (Eino Kaukua, 1993.)

Vauhdille alttiimpi

Posiolta Kuusamoon 1920-luvun lopulla rakennettu maantie oli suunniteltu autoliikenteen tarpeisiin. Se oli "vauhdille altis", aiempia suurempi ja loiva-kaarteisempi soratie. Tällä paikalla se oli ensimmäinen. Kitkajärven matkalaiset ylittivät käsin vedettävällä lossilla. Paikalla olleen hevostalvitien pää oli Hietaniemen talossa lossilta hieman etelään. Kesällä etsiydyttiin polun päähän. Kitkalta päin tulevan kävelymatka lyheni, kun souti veneellä kauniin hiekkarantaiseen Himmerkinlahteen asti. Himmerki-paikannimi johtuu tarinan mukaan vanhalla kulkureitillä matkanneen pappismiehen ruotsinkielisestä ihailusta "detta är ju himmelriket" ('tämähän on taivasten valtakunta').

ERÄTALONPOJAN KEINOT

UUDEN AJAN MATKAILUPOLKU

Eränkäynti on ollut aina tuttua suo-

malaiselle, pääasiassa miehelle, jonka rooliin on kuulunut saaliin hankinta perheensä ravinnoksi.

Posion nimi liittyy eränkäynnin historiaan. Kunnan nimi juontuu lapin kielen sanasta poas'sjü, joka merkitsee lapinkodan peräosaa. Sitä ja sen kulkuaukkoa pidettiin pyhinä. Metsästäämään lähdettiin posionreiän kautta.

Varsinaisena tavoitteena erästäjällä oli saaliin saavuttaminen ja pyydystäminen ilmasta, puusta, maasta tai vedestä. Samalla hän tuli tarkkailleeksi luonnon ilmiöitä ja koki niiden voiman ja vaikutuksen.

Riistamailla kulkevan piti selviytyä määränpään tietömiä taipaleiden poikki, kuljettaa varusteensa mukanaan ja yöpyä matkalla silloin, kun koti oli liian kaukana.

Sulan maan aikana maastossa liikuttiin tietenkin jalkaisin. Tervatut nahkasaappaat pitivät jalat kuivina. Talvella kulkuesteitä oli vähemmän. Erästäjä hiihti ja kantoi saaliinsa tai kiskoi sen poronpulkkaa kapeammalla veturilla eli ahkiolla.

Metsämiehen toinen suksisauva vanhaan aikaan oli usein hiihtokeihäs. Sen rautaista yläpäästä voi käyttää aseena, jään koettimena ja suksen pohjan puhdistimeksi. Koivusta veistetyt sukset olivat leveät ja jopa kolme metriä pitkät.

Aurinko näytti eränkävijälle ilmansuunnan ja ajan. Pilvisellä säällä tai hämärällä puolenpäivän eli etelän osoitti esimerkiksi muurahaispesän suunta. Tärkeälle reitille veistettiin puuhun pilkkoja opasteeksi.

Posiolla suunnistamista ovat auttaneet moreeniselänteiden ja vesistöjen yleinen suuntautuneisuus länsiluoteesta itäkaakkoon sekä aivan 1900-luvun alussa isoja koia varten metsiin hakatut länsi-itä- ja etelä-pohjois-suuntaiset linjat.

Riistaeläimiä pyydetessä oli tärkeä tuntee niiden elin- ja käyttäytymistavat ja vuoden- ja vuorokaudenaikojen sekä säiden ja kielten vaihtelujen merkitys. Eläinten jälkien, jätösten ja ravinnon tuntemus edisti eläimen tunnistamista maastossa. Riistaverisestä koirasta oli metsällä suuri apu.

Erämiehen kontissa tai repussa piti olla ainakin yleistyökalut puukko ja kirves sekä tulentekovälineet ja keittoastia. Tulta tarvittiin lämmittelyyn ja ruoanlaittoon.

Jonkinlaisen yöpymistulen sai jo isosta, pihkaisesta kannosta. Kovemmalla pakasella kaukana selkosessa tarvittiin rakotulet. Hyvä rakotulipuu on suorasyinen, oksaton ja kiinteä, sisältä punertava ja tervaksentuoksuinen mäntykelo.

Yöpaikka oli yksinkertaisimmillaan taivasalla tuulensuoja. Vakituksilla tulipai-

koilla oli pyöreistä puista veistettyjä kotia eli laavuja. Erämaassa oli myös niitty- ja kalakämppeä yhteisessä käytössä.

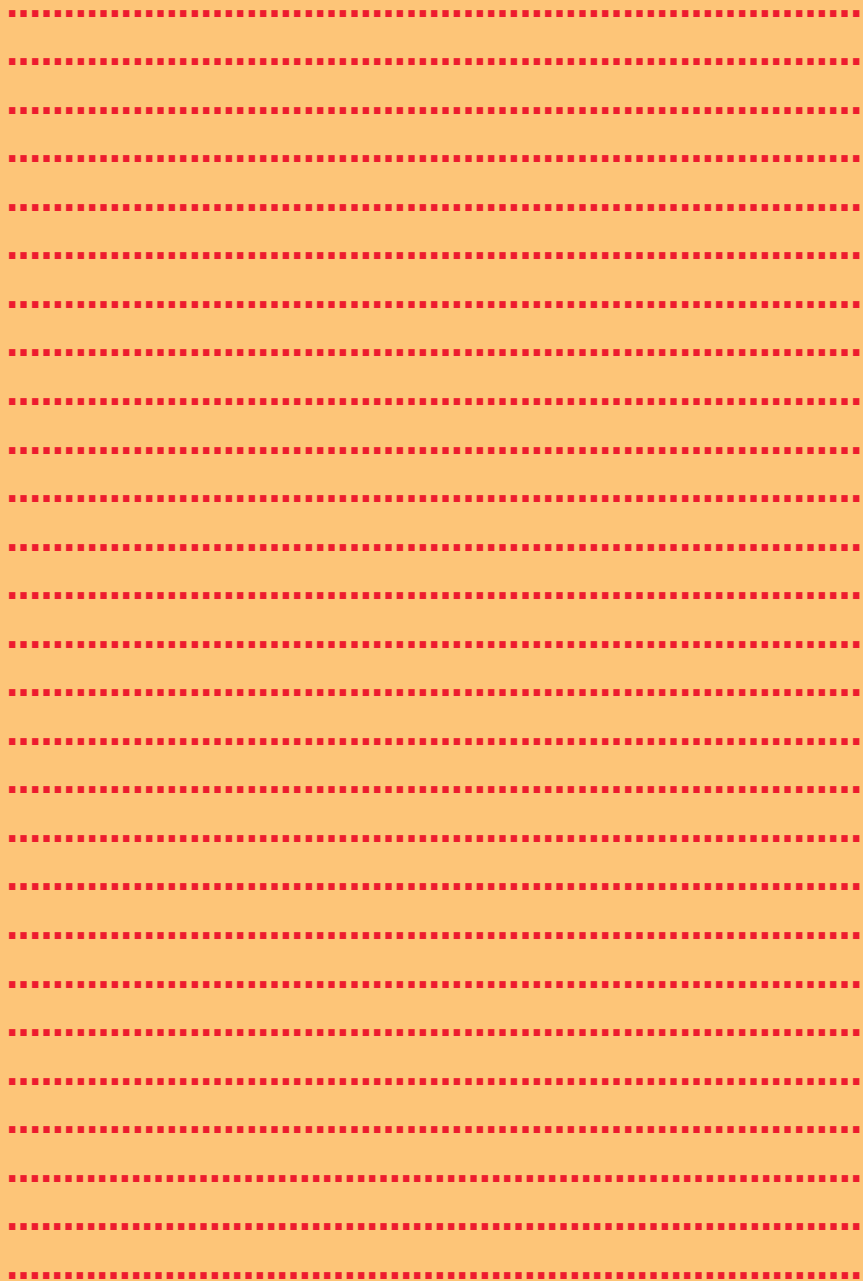
Oltiin sitä yötäkin metsillä. Kaadettiin iso honka ja hakattiin sen tyvipäästä pölkky. Se vähäsen pälkittiin yhdeltä kantilta koko pituudeltaan, ja samoin toinen pölkky, ja ne pantiin päällekkäin. Hakeltiin kirveellä kumpankin raon puolelle semmoisia hakkuja. Pantiin kaksi kapulaa pölkkyjen väliin, toinen toiseen päähän, niin että ne pysyivät kohdallaan. Ja sitten katkaistiin melko paksu tuores puu, paria syltä pitkä, ja sen tyvipäähän hakattiin kolo ja se pantiin pölkkyjen painoksi keskikohdalle. Ja sitten siihen rakoon tuli. Kun oli hyvä honka, niin passasi kellistellä yö siinä kuppeella. Pantiin havuja alle ja näreitä takapuolelle suojaksi, ettei tuuli käy. (Hermann Kulojärvi, 1959.)

Liitot lammille

Riisitunturin kansallispuiston sydämessä on Liittolammit, kaksi pientä järveä, joiden välissä on harju. Alue on isojen, hyvinä kiintopisteinä toimivien vaarojen välisessä laaksossa. Jos metsästäjät tai poromiehet lähtivät erämaassa eri suunnille, he tekivät liitot eli sopivat kohtaamisesta tietyssä paikassa. Liittolammit on ollut paikaksi mitä sopivin valinta. Riisitunturin seudulla on merkkejä eränkäynnistä esihistorialliselta ajalta asti. Liittolammillakin näkyy ilmeisesti saamelaisajalla kaivettuja peuranpyyntikuoppia. Harjumaasto on ollut peuraeläimille kuten ihmisillekin helppoa taivaltaa. Nykyisin lampien välistä kulkee Riisitunturin polku, osa UKK-retkeilyreittiä. (Kuusamon historia II; Metsähallitus.)

Muistiinpanoja:

[illegible][illegible]

Erätalonpojan Keinot on Posiolle vuonna 2007 valmistunut uudenlainen matkailupolku, johon kuuluu 35 opastetaulua eri puolilla kuntaa.

Tämä kirjanen sisältää taulujen aineistoa ja tarjoaa virikkeen lähteä kulkemaan itse reitille.

Erätalonpojan Keinojen tarjoama tieto on kuin aikaikkuna. Voit siitä kurkistaa 1900-luvun alkupuolen talonpoikaiskulttuurissa eläneiden ihmisten taitoihin ja ajatuksiin. Samalla löydät yhteyden erätalonpoikien jälkeläisiin ja heiltä saatavissa oleviin palveluihin.

”Saunavasta tehdään mieluiten rauduskoivun nuorista oksista. Ladotaan sopivan paksuinen nippu niin, että lehtien alapuolet jäävät sisäpuolelle...”

Käy peremmälle, niin saat selville koko keinon!

metsänhoitoyhdistys
POSIO